

Fernando Claudín

Den olägliga revolutionen (Spanien 1936-1939)

Detta är ett utdrag ur Fernando Claudíns viktiga arbete *Krisen i den kommunistiska rörelsen* (del 1).

Claudín (1915-1990) blev 1933 medlem i det spanska kommunistiska ungdomsförbundet (Juventudes Comunistas), vars ledning han snart tillhörde. Under inbördeskriget var han även medlem av kommunistpartiet (PCE). Efter kriget verkade han i exil i Mexiko och Sovjetunionen som medlem i partiets centralkommitté och politbyrå. I början av 1960-talet hamnade han i opposition mot partiets generalsekreterare (Carrillo), främst om den politik som borde föras i det Franco-styrda Spanien. 1965 uteslöts han (tillsammans med meningsfränder) ur partiet. I likhet med många andra socialister och kommunister återvände han till Spanien efter Francos död (1975).

Notnumreringen nedan följer den i boken (se [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#))

Den spanska revolutionens utbrott – den enda revolution som ägde rum i Europa under Kominterns existens förutom den kortlivade ungerska sovjetrepubliken 1919 – tog ”världspartiets” ledare på sängen. I en rapport till EKKI i februari 1930 uppehöll sig Manuilskij vid de ”enorma perspektiv” som öppnade sig för att ”omvandla det nuvarande revolutionära uppsvinget i de utvecklade kapitalistiska länderna och kolonierna till en revolutionär situation”. ”Det revolutionära uppsvinget” i de ”utvecklade kapitalistiska länderna” existerade vid denna tidpunkt endast i fantasin hos Stalins kominternrepresentant. Men en kort tid innan EKKI-mötet hade Primo de Riveras diktatur fallit, och några av de närvarande vid mötet frågade vad denna händelse betydde. Manuilskij svarade: ”Det är inte i Spanien som den proletära världsrevolutionens öde kommer att avgöras . . . En enda partiell strejk kan ha större betydelse för den internationella arbetarklassen än detta slags ’revolution’ på spanskt vis som äger rum utan att kommunistpartiet och proletariatet spelar den ledande rollen.”¹²⁸ Men denna revolution ”på spanskt vis” envisades med att fortsätta framåt trots att den inte fanns med bland Manuilskijs förutsägelser och trots att det parti som av historien tilldelats den ”ledande rollen” nästan var obefintligt. När monarkin föll i april 1931, räknade Kominterns spanska sektion knappt 800 medlemmar.

Ännu allvarligare än partiets numerära litenhet var dess minimala inflytande inom proletariatet och dess extrema teoretiska svaghet.¹²⁹ Det sistnämnda gällde hela den spanska arbetar-

¹²⁸ *Inprecorr* (engelska utgåvan), vol 10, nr 21 (30 april 1930), s 393 och nr 23 (15 maj 1930), s 423. Händelseutvecklingen under 1930, och framför allt monarkins fall i april 1931, fick Kominternledarna att snabbt ändra uppfattning.

¹²⁹ Det spanska kommunistpartiets historia utgör ett av de mest talande exemplen på den skada som tillfogades av de metoder som användes för att utanför Ryssland bygga ett revolutionärt parti ”av bolsjevikisk typ” (se kap. 3).

När Komintern grundades var den spanska arbetarklassen organiserad i två stora ideologiska läger: det marxistiskt-socialistiska och det anarkosyndikalistiska. Den revolutionära flygeln var i majoritet både i det Spanska socialistiska arbetarpartiet (Partido Socialista Obrero Espanol – PSOE) och de fackföreningar, organiserade i UGT (Unión General de Trabajadores = Arbetarnas allmänna union), som detta parti ledde, och i de anarkosyndikalistiskt orienterade fackföreningarna som var organiserade i CNT (Confederación Nacional del Trabajo = Arbetets nationella konfederation). Oktoberrevolutionen gjorde ett starkt intryck på båda lägren. CNT:s och PSOE-UGT:s majoritet uttalade sig för inträde i den nya Internationalen. Uppenbarligen saknade CNT:s anslutning till Komintern (som ägde rum, men snabbt upphävdes) berättigande, p g a de stora principiella skiljaktigheterna mellan marxismen och anarkosyndikalismen, men den underströk möjligheterna till samarbete och diskussioner. Vad PSOE beträffar, skulle dess inträde i Komintern ha kunnat förverkligas om inte de ”21 villkoren” hade kommit emellan. I vilket fall som helst var betingelserna mycket gynnsamma för skapandet av en stark revolutionärt-marxistisk tendens inom partiet.

rörelsen. Varken socialisterna eller anarkosyndikalisterna – de två stora tendenser i vilka det spanska proletariatet hade varit delat sedan 1800-talet – hade några klara föreställningar om den revolutionära process som inleddes 1930-31.

Socialisterna ansåg att det var en rent borgerlig revolution och höll fast vid sitt ”minimi-program”: De borgerliga republikanska partierna måste ta ledningen av republiken. Det enda det socialistiska partiet kunde göra, var att lojalt samarbeta med dem för att förverkliga ett reformprogram som skulle gynna också den spanska arbetarklassen. De var, kort sagt, redo att följa i den europeiska socialdemokratins fotspår.

Anarkosyndikalisterna utgick från samma antagande – att revolutionen var rent borgerlig – men den praktiska slutsatsen var den rakt motsatta: inget samarbete med 14:e april-republiken. Man måste fortsätta till den sociala revolutionen för att upprätta den ”frihetliga kommunismen”.

Kommunisterna, som de första månaderna saknade klara direktiv från högkvarteret i Moskva, improviserade på grundval av den ultravänsteristiska generallinje som Komintern följde under denna period. Deras position kan sammanfattas med följande paroller: ”Ned med kapitalisternas, generalernas och prästerskapets borgerliga republik! För arbetarnas, soldaternas och böndernas sovjetrepublik!” Den första parollen var mycket spansk, nästan anarkosyndikalistisk. Den andra var fullständigt exotisk och malplacerad.¹³⁰

I stället för att inrikta sig på att gynna en sådan process (analog med den som möjliggjorde skapandet av bolsjevikpartiet) beslöt man att omedelbart bilda det spanska kommunistpartiet (PCE) med medlemmar från splittringar ur PSOE och CNT. Den överväldigande majoriteten av de revolutionära massorna följde sina traditionella organisationer, och det nya partiet framstod från första början som ansvarigt för en ny splittring av den redan så splittrade spanska arbetarrörelsen. Denna splittring var inte ett organiskt resultat av rörelsen själv, av ett teoretiskt utarbetande och av en politisk kamp med sina rötter i den spanska revolutionära processens säregenheter, utan den påtvingades genom en import av doktriner och metoder som utarbetats på andra breddgrader. PCE förblev isolerat, med den försvarande omständligheten att det ansåg sig besitta alla nycklar till den spanska revolutionen. Det behövde inte söka dem genom att undersöka den spanska verkligheten, de kom färdiggjorda från Moskva. Partiet berövades på detta sätt den stimulans som en ideologisk och politisk kamp inom arbetarrörelsen skulle ha gett. Det kom bara att upprepa färdiggjorda formler.

Kominterns sekteristiska fas, som inleddes 1924 samtidigt som PCE olagligförklarades under Primo de Riveras diktatur), förvärrade ytterligare dessa dåliga sidor hos den artificiellt bildade spanska sektionen. Den interna kampen i det sovjetiska partiet fick också allvarliga återverkningar i PCE, där några av de bästa kadernarna stödde Trotskijs ståndpunkter.

1930 hade partiet förlorat mer än nio tiondelar av sitt ursprungliga medlemsantal (ca 10 000 1922).

En av PCE:s viktigaste organisationer, den Katalanska-baleariska federation, bröt sig ur partiet 1930, och förenade sig kort därefter med det (oberoende) ”Katalanska kommunistpartiet” (Parti Comunista Catalá) och bildade Arbetar och bondeblocket (Bloc Obrer i Camperol). Detta förenades 1935 med Kommunistiska vänstern (Izquierda Comunista) (trotskistisk) som leddes av Andrés Nin, och gav upphov till Arbetarpartiet för marxistiskt enande (Partido Obrero de Unificación Marxista – POUM). (Detaljerna i denna process som ledde till POUM:s bildande kan studeras i en artikel av Pedro Bonet i *La Batalla* i december 1965.) PCE lyckades inte hämta sig från denna förlust och bygga upp någon egen organisation av betydelse i Spaniens viktigaste industriella region, Katalonien, innan inbördeskriget.

Ett av de skarpaste direktiven i detta dokument (som var vägledande för PCE under perioden 1931-32) var att ”kommunistpartiet får under inga som helst omständigheter ingå pakter eller allianser, ens tillfälligt, med någon annan politisk kraft”.

Komintern hade, som synes, ett ganska underligt sätt att korrigera PCE-ledningens sekterism. I april 1931 började en konflikt mellan PCE-ledningen och Komintern som förvärrades under de följande månaderna. När PCE-ledarna väl hade förstått det absurda i sina ursprungliga ståndpunkter, antog de en linje som ur vissa aspekter liknade Trotskijs första analyser av den spanska revolutionen, och som samtidigt uppvisade en oberoende attityd gentemot Komintern-representanterna i Spanien. (Den viktigaste av dessa, Codovilla, agerade som om han hade varit partiets verkliga generalsekreterare, vilket han i verkligheten också var och fortsatte att vara fram till inbördeskriget, då funktionärer av högre rang kom in på scenen.) Konflikten blev till en kris efter general Sanjurjos statskupsförsök (10 augusti 1932). PCE-ledningen förde fram parollen om ”försvar av republiken”, och kominternledarna betecknade denna linje som ”opportunistisk”. Kort därefter uteslöts Bullejos

I själva verket visste ingen, vare sig i Moskva eller i Madrid, vad som skulle hända. Den ”klerikala republiken” hade knappt utropats förrän den började likna ett kyrkornas krematorium, och förrän generalerna började konspirera mot ”generalernas republik”. I en ansträngning att försöka klargöra situationen, proklamerade konstitutionen att republiken var ”en republik av arbetare av alla klasser”. Men ”arbetarna” av första klass skyndade sig att skicka sitt kapital till utlandet, medan de av tredje klass förklarade strejker och ockuperade jordägarnas egendomar med den uttryckliga föresatsen att reducera den till en enda klass’ republik. Konstitutionen definierade Spanien som en ”odelad stat” men godtog ”autonomi”. Och nationaliteterna i periferin, vilka hade utsatts för den kastilianska centralismen alltsedan 1500-talet, strävade att bryta sönder den ”odelade staten” i tre eller fyra. Azaña tillkännagav den förvånande nyheten att Spanien hade ”upphört att vara katolskt”, medan Cortes – som hade utnämnt Azaña till regeringschef – valde den mycket katolske Alcalá Zamora till republikens president. Araquistain försäkrade med eftertryck att ”inget folk är rasmässigt (sic) så socialistisk som det spanska”, medan Unamuno prisade den spanska ”individualismen”. Den spanska republiken hade således knappt sett dagens ljus förrän den uppvisade tusen profiler. Men Ortega y Gasset sade mycket förnuftigt: ”Det är nödvändigt att rätta till republikens profil”. Alla belästa damer beundrade filosofens djupsinne, och under tiden började civilgardet att ”rätta till” genom att beskjuta bönderna med kulspruteeld. Revolutionen ”på spanskt vis” visade sig således vara ganska tilltrasslad. Men Komintern skyndade sig att klassificera den som tillhörande det slags ”borgerligt-demokratiska” revolutioner som helt passade in i den teori som Lenin hade utarbetat . . . för Ryssland i början av seklet.

Enligt denna teori – eller rättare, enligt Kominterns dogmatisering av denna teori – måste man på den spanska revolutionen tillämpa en tvåstegsstrategi, vars schema det är på sin plats att påminna om. Under den första etappen måste man lösa de problem som den ofullbordade borgerliga revolutionen hade lämnat ”olösta”. Men eftersom bourgeoisin inte längre var revolutionär, måste proletariatet spela den ledande rollen vid likvideringen av de ”feodala kvarlevorna” (latifundierna, kyrkans makt, det militära kastväsendet, aristokratin, förtrycket av nationaliteterna osv). Först när dessa problem hade lösts, kunde proletariatet övergå till att attackera det kapitalistiska ägandet av produktionsmedlen, dvs övergå från den ”borgerligt-demokratiska” till den ”socialistiska” etappen och upprätta proletariatets diktatur. Fram till mitten av 1934 tillämpades denna strategi av Komintern i Spanien i den ultrasekteristiska taktiska tappning som svarade mot ”socialfascism-perioden”. Vid valen till den lagstiftande församlingen i november 1933 t ex, uppmanade det spanska kommunistpartiets (PCE) valmanifest till kamp för ”Sovjetspanien” och förklarade att ”den borgerliga demokratins partier, tillsammans med socialisterna . . . har varit och är det organisatoriska centrumet för hela kontrarevolutionen”. ”För att besegra fascismen”, säger dokumentet, ”är det sålunda nödvändigt att föra en oförsonlig kamp mot den s k borgerliga demokratins krafter som

(generalsekreterare), Adame, Vega och Trilla (den sistnämnde PCE:s representant i Komintern) ur ledningen och senare ur partiet, anklagade för att utgöra en ”sekteristisk-oppportunistisk grupp”.

Kontentan i Trotskijs linje var att det mellan den rådande etappen av den spanska revolutionen, under bourgeoisins och småbourgeoisins hegemoni, och den proletära etappen, under arbetarklassens hegemoni (proletariatets diktatur) inte kunde finnas någon ”borgerligt-demokratiskt” etapp *med proletär hegemoni*, som begränsade sig till att likvidera de ”feodala kvarlevorna”. Den spanska revolutionens historia fram till 1939 gav honom rätt. Se särskilt ”Revolutionen i Spanien” (januari 1931) och ”Den spanska revolutionen och de faror som hotar den” (maj 1931). Dessa och andra av Trotskijs arbeten är samlade i *The Spanish Revolution (1931-1939)*, Pathfinder, New York, 1973. I den andra av de nämnda artiklarna skrev Trotskij: ”De spanska kommunisternas omedelbara uppgift är inte kampen för makten, utan kampen för massorna, och denna kamp kommer dessutom att under den kommande perioden utvecklas på den borgerliga republikens grundval och i hög grad under demokratiska paroller” (op. cit., s 128).

underblåser och stimulerar den.”¹³¹ Lyckligtvis tillät Kominterns vändning sommaren 1934 PCE att slå in på en politik som bättre stod i samklang med den spanska verkligheten. Partiet gick med i Arbetarallianserna och knöt förbindelser med socialistpartiet. PCE:s aktiva deltagande i den asturiska resningen i oktober 1934 ökade partiets revolutionära prestige. I april 1935 förslog PCE, med det franska exemplet som förebild, att man skulle skapa ett ”folkligt antifascistiskt block”. Trots motståndet från socialistpartiets vänster, som leddes av Largo Caballero, och från anarkosyndikalismen, blev denna ide framgångsrik därför att repressionen slog ned på proletariatet efter den asturiska resningen, och de reaktionära krafterna förberedde inrättandet av en diktatur, vars offer inte bara skulle ha blivit arbetarorganisationerna, utan också de ”vänster”-republikanska partierna. Den antifascistiska enheten var lämplig för att bilda en effektiv defensiv front mot detta hot och för att skapa gynnsammare villkor för den folkliga motoffensiven. Det är dock föga sannolikt att den skulle ha blivit verklighet utan den situation som rådde vid valen i februari 1936. Utsikterna att utverka amnesti för de politiska fångarna och att upphäva andra repressiva åtgärder om blocket mellan republikaner och arbetare vann valen var det som fick caballeristerna att bestämma sig. Och detta gjorde det möjligt för PSOE (det Spanska socialistiska arbetarpartiet) och UGT (den socialistiskt dominerade fackföreningsorganisationen) att delta i folkfronten. Det var också detta som fick en stor del av de anarkosyndikalistiska massorna att rösta på folkfrontskandidaterna.¹³²

Komintern tilldelade emellertid folkfrontspolitiken helt andra dimensioner. ”Den antifascistiska folkfronten”, skulle Togliatti säga senare, ”är den specifika formen för den spanska revolutionens utveckling under den nuvarande etappen”, dvs under den ”borgerligt-demokratiska” etappen.¹³³ Den grundläggande uppfattningen om den spanska revolutionens karaktär och utvecklingsväg, som jag beskrivit ovan, gällde fortfarande. Men den ”specifika

¹³¹ I dess val fick PCE i hela Spanien 400 000 röster, mot 60 000 i valen till konstituerande församlingen i juli 1931. Vid valen i november 1933 avgavs 8 711 136 röster. Socialisterna fick 1 800 000.

¹³² Från oktober 1934 befann sig regeringen i händerna på en koalition bildad av Lerrouxs radikala republikaner (ett borgerligt högerparti) och CEDA (Confederación Española de Derechos Autónomas = ”de Självständiga högergruppernas spanska förbund”, ett block av partier och grupper från storbourgeoisin och de stora jordägarna, vars ledare var Gil Robles). Arbetarnas och republikanernas proteströrelse mot den repression som denna regering hade utlöst efter oktoberresningen (30 000 politiska fångar och flera arkebuseringar), samt Lerrouxpartiets korruption, gav upphov till en kris i CEDA-Radikal-koalitionen. Republikens president, Alcalá Zamora, som närde förhoppningar om att bilda ett stort centerparti, trodde att tillfället hade kommit och gav Portela Valladares, en politiker som hade hans förtroende, i uppdrag att bilda ny regering. Eftersom denne inte kunde finna en parlamentarisk majoritet, upplöstes Cortes och nyval utlystes. Liksom Alcalá och hans grupp misstuckte inte heller Gil Robles och hans anhängare till att det utlystes nyval, som de hoppades vinna (även om de skulle ha föredragit att organisera valen själva). Det blev emellertid vänsterkoalitionen, under beteckningen Folkfront, som gick segrande ur valen och därmed reducerade dessa planer till intet och skapade en ny situation.

Folkfrontskoalitionen bestod av Azañas och Martínez Barrios republikanska partier, socialistpartiet, den socialistiska ungdomen, UGT, kommunistpartiet, syndikalistpartiet och POUM. Dess program var i verkligheten Azaña-republikanernas program. Under påtryckningar från caballeristerna hade PSOE föreslagit nationalisering av jorden och av bankväsendet och arbetarkontroll över industrin, men republikanerna motsatte sig detta. De vägrade t o m att gå med på en annan punkt som föreslagits av socialisterna – arbetslöshetsförsäkring. Alla de grundläggande problemen undveks, t o m de blygsamma reformer som programmet innehöll var tvetydigt formulerade. Som den socialistiske historikern Antonio Ramos-Olivera säger: ”allt var tvetydigt här; varje avsnitt hade något vagt och flyktigt över sig” (*Historia de España*, Mexico, vol 3, s 240). Folkfrontspakten innebar dessutom att de republikanska partierna skulle regera ensamma. Detta var allt som behövdes för att öppna vägen för inbördeskriget, som i själva verket i förtäckta former redan hade inletts i landet.

¹³³ Togliatti (Ercoli), ”Specific Features of the Spanish Revolution”, i *Inprecorr* (engelska utgåvan), vol 16, nr 48 (24 oktober 1936), s 1294. Togliatti skrev denna essä då inbördeskriget redan hade börjat, men den ”etapp” som han hänvisar till inbegriper den föregående perioden.

Togliatti spelade en mycket viktig roll i den politiska vägledningen och t o m den praktiska ledningen av PCE under inbördeskriget. Tillsammans med honom var bulgaren Stepanov, ungraren Gerö, argentinaren Codovilla, och naturligtvis de höga sovjetiska militära och politiska ”rådgivarna”.

form” uppfattningen nu antog, påverkade denna i en riktning som skulle kunna karakteriseras som ”modererande” eller ”uppmjukande”, om inte händelseutvecklingen hade avslöjat att det framför allt var en bedräglig riktning. Den tenderade för det första att omvärdera den roll som de småborgerliga sociala och politiska krafterna, och t o m vissa delar av bourgeoisie (särskilt bland nationaliteterna i periferin), skulle kunna spela under revolutionens ofrånkomliga borgerligt-demokratiska etapp. Ett första konkret uttryck för denna modererande vridning var folkfrontens valprogram (som efter valsegern blev regeringsprogram). Det gick inte längre än den småborgerliga republikanismens traditionella program. Det innehöll inga verkliga lösningar på något av den åsyftade ”etappens” grundläggande problem. Jordfrågan, det viktigaste av alla problem, låg åter i träda. PCE lovade att samvetsgrant respektera den uppgjorda kompromissen. Detta innebar att den så berömda ”etappen” indelades i två: En första som var begränsad till ett förverkligande av det nämnda programmet, under vilken partiet skulle stödja regeringen (som enbart bestod av de borgerliga och småborgerliga republikanska partierna) som anförtrotts att omsätta programmet i praktiken; en andra under vilken partiet skulle fortsätta framåt tillsammans med alla krafter som var beredda att föra den borgerligt-demokratiska revolutionen ”till slutet”. Först efter detta ”slut” skulle tiden vara inne för den proletära revolutionen.¹³⁴

I jämförelse med överförenklingen hos anarkosyndikalisternas ”direkta aktion” och med caballeristernas vaga taktik, verkade den taktiska och strategiska plan som Kominterns ”Spanien-experten” gjort upp vara en mönstermetod: en klar distinktion mellan etapperna och faserna; en koncentration av styrkorna mot huvudfienden i var och en av dem; en motsvarande katalogisering av målsättningarna ordnade i stigande radikalism osv. PCE var noga med att betona att det inte uppgav några av sina revolutionära målsättningar, och vid resans slut fanns alltid proletariatets diktatur, som bara kunde bygga på sovjetmodellen. Vid första anblicken verkade planen felfri. Men i själva verket hade den en ganska betydande olägenhet: Den gick emot den spanska revolutionens grundläggande dynamik. Revolutionen hade faktiskt tillryggalagt en lång väg sedan 1930-31. Det hade skett en extrem polarisering av de

¹³⁴ Både i sin valpropaganda och i sina ståndpunkter under perioden februari–juli gjorde PCE en klar åtskillnad mellan dessa två ”underetapper”. I sitt tal den 9 februari förklarade Jose Díaz: ”Det finns ett minimiprogram som måste förverkligas av regeringen, det måste stå fullständigt klart, och dess förverkligande kommer att skapa förutsättningarna för den demokratiska revolutionens fortsatta utveckling i Spanien.” (Jose Díaz: *Tres años de lucha*, Ed. Nuestro Pueblo, Toulouse, 1947, s 70). Efter valsegern höll sig partiet strikt till linjen att stödja regeringen respektera den kompromiss som slutits, och samtidigt utöva påtryckningar på de republikanska ledarna för att de ”snabbt” skulle förverkliga ”miniprogrammet”. Men i praktiken betydde denna linje att det politiska initiativet överlämnades åt regeringen, som kunde ”motstå” det folkliga trycket och faktiskt gjorde det. I detta avseende gav Azaña-regeringen prov på stor ”fasthet”, något som den saknade när det gällde att undertrycka den kontrarevolutionära konspirationen. Med syftning på denna avgörande fråga sade José Díaz i sitt tal den 1 juni: ”Jag vill understryka, kamrater, att detta kan inte regeringen ensam göra. Massornas kamp är den effektiva garantin för att allt verkligen kommer att göras för att sopa undan reaktionen och fascismen. Jag hoppas att om regeringen ser att vi är fast beslutna att göra det och att kräva det, så kommer den att en gång för alla bestraffa alla dessa fiender till republiken och de arbetande” (ibid, s 161). Detta var att sprida illusioner bland massorna. Det fanns nämligen inte det minsta tecken på att regeringen hade någon avsikt att ”bestraffa” generalerna.

Den grundläggande svagheten med denna politik bestod i att den inte svarade mot situationens brännande krav. Även om regeringen hade förverkligat ”miniprogrammet”, skulle inget grundläggande problem ha lösts, och den avgörande frågan om den makt som kunde kväva den kontrarevolutionära planen i sin linda var fortfarande olöst. Det var enbart en ny makt under den revolutionära arbetarklassens ledning som skulle ha kunnat lösa denna uppgift.

Partiet uppmanade massorna att mobilisera sig, men höll samtidigt tillbaka dem, för att göra ”masskampen” förenlig med det lojala stödet till regeringen. I samma tal från den 1 juni sade José Díaz t ex att arbetarna gjorde rätt i att ta till strejk för att försvara sina intressen, men tillade: ”Men det ligger inte i proletariatets och revolutionens intresse att proklamera strejker i tid och otid utan att först noggrant tänka över möjligheterna att lösa konflikterna utan att ta till denna metod.” (Ibid s 165).

sociala och politiska krafterna. Bourgeoisins viktigaste delar, inklusive större delen av mellanbourgeoisin och viktiga skikt av småbourgeoisin i stad och på land – väsentligen de som exploaterade lönearbete – bildade *de facto* ett block med den jordägande aristokratin, de militära och kyrkliga kasterna samt fascistgrupperna. Ett block som otvivelaktigt var heterogent, inte bara till sin sociala sammansättning, utan också till sina politiska tendenser, men det fanns en gemensam nämnare: skräcken för den framryckande revolutionen. Blocket hölls ihop av idén att det enda sättet att inför revolutionens anstormning bevara egendomen, ordningen, familjen, religionen, fosterlandet och övriga ”eviga värden”, var att återgå till en stark diktatorisk makt. Och klassinstinkten, även i de fall man inte hade en så klar uppfattning om det objektiva läget, bedrog inte dessa sociala grupper, ty proletariatet hade faktiskt i massomfattning gått över till extremt revolutionära ståndpunkter. Ända in i märgen besvikna på den parlamentariska republik som upprättats den 14 april och dess liberala politiker, litade nu proletariatet enbart på sin egen styrka, på sina klassorganisationer. Arbetarklassen trodde inte längre på ”minimiprogram” eller på halvmesyrer. Man skulle utan överdrift kunna säga att den sociala revolutionen var dess ”minimiprogram”. Den ideologiska, politiska och taktiska förvirringen må ha varit hur stor som helst, men arbetarna var besjälade av en mycket klar fix Att så fort som möjligt expropriera kapitalisterna och jordägarna, och inte bara de stora, utan också de medelstora och t o m de ”små”. (Man bör inte glömma att, p g a Spaniens ekonomiska struktur vid den tiden, en stor del av industri- och jordbruksproletariatet exploaterades av små och medelstora arbetsgivare.) 1936 var stämmningsläget sådant inte bara hos de anarkosyndikalistiska massorna, utan även bland de socialister och UGT-medlemmar som hyllade Largo Caballero som den ”spanske Lenin”. Stimulerade av den revolutionära atmosfären i landet, och attraherade av den beslutsamhet proletariatet uppvisade, intog även andra sociala skikt radikala ståndpunkter: den stora massan av fattiga bönder, halvdaglönare och en del av de småbönder som brukade sina små jordlotter utan avlönad arbetskraft; viktiga grupper av kontorsanställda, statsjänstemän, personer i de fria yrkena osv, dvs de småborgerliga skikt som inte var utsugare; liksom en betydande del av universitetsungdomen och intelligentian. Också inom dessa skikt hade besvikelsen över de liberala republikanska politikerna spridit sig.

Även om man ofta alltför subjektivistiskt brukar använda liknelsen med en vulkan för att beskriva socio-politiska situationer, var den verkligen träffande när det gällde Spanien i februari 1936. Folkfrontens valseger hade knappt blivit känd förrän vulkanutbrottet började. Och omedelbart uppenbarade sig självmotsägelserna i den första ”underetapp” som förutsetts i den Kominterns strategiska och taktiska plan som PCE tillämpade. De småborgerliga och borgerliga republikanska partierna, som bildade regering, visade omedelbart att de inte hade förändrats ett dugg. Deras politik var exakt densamma som den under perioden 1931-33, vilken hade framkallat folkets besvikelse och banat vägen för den reaktionära motoffensiven. Det som hade förändrats var massorna som, med den sovjetiske historikern Maidaniks ord,

nu enbart litade på sina egna krafter och därför gjorde sig till herrar över gatorna och, utan att vänta på regeringens beslut, med revolutionära metoder började genomföra folkfrontens program underifrån. . . De befriade de politiska fångarna, tvingade arbetsgivarna att återanställa de arbetare som avskedats av politiska skäl och började, i mars detta år, ockupera jord. I mitten av samma månad började strejker, utlösta av nöden, hungern, arbetslösheten och de fascistiska provokationerna. Strejkrörelsen växte för varje månad. Fabriker och verkstäder, byggen och gruvor paralyserades. Affärer stängdes. I juni och juli registrerades genomsnitt mellan 10 och 20 strejker om dagen. Det fanns dagar då antalet strejkande uppgick till mellan 400 000 och 450 000. Och 95 procent av de strejker som ägde rum mellan februari och juli 1936 vanns av arbetarna. Mäktiga arbetardemonstrationer drog fram genom gatorna och krävde bröd, arbete, jord, fascismens krossande och revolutionens fullständiga seger. De första kollektivt ägda företagen bildades. Möten samlade tiotusentals personer, och arbetarna applåderade entusiastiskt de talare som förkunnade att

kapitalismens sista timme snart var slagen och manade dem att ”göra som i Ryssland”. Från strejker övergick man till att ockupera de företag som ägarna hade stängt. Ockupationen av gatorna, av företagen och av jordegendomarna, och de ständiga strejkaktionerna drev på proletariatet i stad och på land mot den politiska kampens högsta former.

Denna värtaliga och sanningsenliga beskrivning bekräftas av alla historiker som behandlat denna period. Men vad hade detta revolutionära utbrott med ”genomförandet av folkfrontens program” att göra? Detta program som varken inbegrep jord- och fabrikssockupationer eller kapitalismens likvidering, utan tvärtom syftade till att bevara den privata egendomen på alla nivåer? Utan tvivel kände sig Maidanik tvungen att förlika den faktiska händelseutvecklingen med ”bevis” för att Kominterns politik var riktig.¹³⁵

Mellan februari och juli fanns det *de facto* en trippelmakt i Spanien. Den legala, vars faktiska makt var minimal. Arbetarnas, deras partiers och fackföreningars makt som öppet trädde fram i dagsljuset på det ovan beskrivna sättet. Och kontrarevolutionens makt som, fastän den utåt uttrycktes i dess parlamentsrepresentanters aggressiva tal, i ekonomiskt sabotage och i de fascistiska stormtruppernas aktioner, framför allt agerade i det fördolda, bakom kasernernas skyddande murar, där de noggrant förberedde militärkuppen. Detta var en offentlig hemlighet, för generalernas konspiration var allmänt känd och fördömdes i parlamentet och på offentliga möten. Var och en som studerar dessa avgörande månader i 1936 års Spanien kan inte låta bli att fråga sig: Varför handlade inte arbetarpartierna och -organisationerna på ett samordnat och beslutsamt sätt för att kväva den militära revolten i sin linda och beslutsamt driva på den revolutionära processen? Det svar proletariatet gav på resningen då den kom, genom att nedkämpa den i större delen av landet trots att rebellerna hade fördelen av överraskningsmomentet och initiativet, visade hur gynnsamma styrkeförhållandena var för folket. Varför grep inte arbetarpartierna och -fackföreningarna initiativet? En hastig blick på dessas grundläggande politiska ståndpunkter kommer att göra det möjligt för oss att, om inte fullständigt klargöra problemet, åtminstone urskilja de viktigaste anledningarna.

Under den period vi behandlar var reformisterna helt klart i minoritet i socialistpartiet och i UGT, även om de behöll partiledningen tack vare ett skickligt hanterande av partiapparaten.

¹³⁵ K. L. Maidanik, *Ispanskij proletariat v natsionalno-revoljucionnoj voine, 1936-1937 gg.* (”Det spanska proletariatet i det nationalrevolutionära kriget, 1936-1937”), Izd. Akademii, Nauk SSSR, Moskva, 1960, s 64-65.

Med hänsyn till samma period skriver den amerikanske historikern Gabriel Jackson: ”I hela centrala och södra Spanien var klasshatsatmosfären sådan att man nästan kunde gripa tag i den.” (*The Spanish Republic and the Civil War, 1931-1939*, Princeton, 1965, s 218). Det är svårt att hitta någon historiker som inte delar denna bedömning. Det enda undantaget är kanske *Historia del Partido Comunista de España* (”Spaniens kommunistiska partis historia”), som redigerats av en kommission under Dolores Ibárruris ordförandeskap. I denna säger man: ”Den viktigaste historiska och politiska betydelsen av 16 februari (1936) är att den öppnade en möjlighet för en fredlig, konstitutionell och parlamentarisk utveckling av den demokratiska revolutionen i Spanien.” (Editions sociales, Paris, 1960, s 113.) I boken *Guerra y revolución en España*, som utarbetades senare av samma kommission (Ed. Progreso, Moskva, 1966), återfinns inte denna tes, men man säger att inbördeskriget hade kunnat undvikas om den av PCE förespråkade vägen hade följts: ”Ett effektivt och snabbt förverkligande av det folkliga blockets program, och ett vidtagande av kraftfulla åtgärder för att tygla reaktionen och ointetgöra den komplott som den redan hade anstiftat med tanke på en militär resning” (s 86). ”Tyvärr” lyssnade varken republikanerna, de reformistiska socialisterna eller Caballeros socialister på kommunistpartiet. Men kunde man vänta sig något annat av de två första grupperna? Och när det gäller caballeristerna: Varför föreslog PCE dem inte en självständig aktionslinje? Författarna till *Guerra y revolución en España* undviker det grundläggande problemet: Den koalition som vann valet kunde inte på grund av själva sin natur lösa den i hög grad revolutionära uppgiften att krossa den väpnade kontrarevolutionen. För detta behövdes det en annan slags koalition, en annan strategi. En koalition av proletariatets revolutionära organisationer: kommunistpartiet, vänstersocialisterna, anarkosyndikalismen, och en strategi för att gripa makten *genom att utnyttja just den republikanska regeringens svaghet*. Om PCE hade försökt denna väg, och misslyckats på grund av caballeristernas och anarkosyndikalisternas motstånd, skulle det ha kommit undan sitt historiska ansvar för nederlaget. Men eftersom dess politik var som den var, måste en inte så obetydlig del av ansvaret för händelseutvecklingens förlopp läggas på kommunistpartiet.

Under Indalecio Prietos ledning förespråkade de att man skulle delta i regeringen för att samarbeta med de republikanska partierna i en ny upplaga av politiken från åren 1931-33: kamp på två fronter, mot reaktionen och mot revolutionen. Men det bestämda motståndet från majoriteten av partiets lokalorganisationer förhindrade att detta omsattes i praktiken.¹³⁶

Den stora massan av arbetare som var anslutna till UGT, liksom majoriteten av de socialistiska militanterna, tillhörde den av Largo Caballero ledda vänsterflygeln. ”Caballeristerna” utgjorde i verkligheten ett oberoende parti som förespråkade den socialistiska revolutionen som ett omedelbart mål och kritiserade den i& om en mellanliggande borgerligdemokratisk-antifascistisk etapp, som kommunistpartiet förfäktade. Det är nödvändigt, sade de, att gå direkt till upprättandet av proletariets diktatur. De definierade inte särskilt klart strukturen hos en sådan ”diktatur”, men de hävdade mycket bestämt att ledningen i denna måste innehas av socialistpartiet, eftersom detta var den spanska arbetarklassens viktigaste parti. Men samtidigt förespråkade de ett samgående med kommunisterna i ett enda marxistiskt parti. De förordade också ett enande av de två stora fackliga centralorganisationerna UGT och CNT (Confederación Nacional del Trabajo). ”Caballerismen” uttryckte den revolutionära radikaliseringen hos huvuddelen av det industri och jordbruksproletariat som var organiserat under den spanska socialismens gamla banér – och dess fasta vilja att en gång för alla göra slut på kapitalisternas och jordägarnas makt. Caballerismens största svaghet var att den saknade en effektiv taktik för kampen om makten. Caballeristerna trodde att ren utmattning och den republikanska regeringens misslyckande skulle få staten att som en mogen frukt falla i deras händer. Dessutom underskattade de hotet från den andra makten, som planerade den kontrarevolutionära attacken.¹³⁷

Den andra stora traditionella strömningen inom den spanska arbetarrörelsen, som var organiserad i CNT:s fackföreningar, befann sig i samma extremt revolutionära tillstånd. Men dess ideologiska grundvalar gjorde det mycket svårt för den att komma överens med de marxistiska partierna, och t o m med de marxistiskt orienterade fackföreningarna i UGT. Den ständiga repression som anarkosyndikalisterna hade utsatts för av de republikanska regeringar som socialisterna deltagit i hade ökat deras misstänksamhet, inte bara mot de politiska partierna i allmänhet, utan mot arbetarpartierna i synnerhet. Idén om en proletär stat, proletariets diktatur, väckte hos anarkisterna nästan samma avsmak som den borgerliga staten. Och när det gällde den senare gjorde de mycket liten distinktion mellan parlamentarisk demokrati och fascism. Detta fick dem att, av andra anledningar än caballeristerna, underskatta det fascistiska hotet. Den utveckling som sovjetstaten genomgått, det öde som anarkismen där mött, liksom reduceringen av de sovjetiska fackföreningarna till ett byråkratiskt bihang till staten, bidrog inte så lite till att förstärka de apolitiska och statsfientliga uppfattningarna hos de spanska anarkosyndikalistiska massorna, och i synnerhet bland den ledande kadern. Erfarenheterna av de nederlag de lidit i sina tidigare revolutionsförsök, och konsta-

¹³⁶ Reformisterna hade lyckats få grepp över PSOE-ledningen i slutet av 1935, genom att utnyttja ett felsteg av Largo Caballero (denne avgick som partiets ordförande på en fråga av underordnad betydelse). Men vänsterns inflytande fortsatte att växa under de följande månaderna. PSOE:s kongress skulle ha hållits sommaren 1936. Valen av delegater i lokalorganisationerna gav vänstern majoritet. Partiledningen med Prieto i spetsen tillgrep skamliga manövrer för att flytta fram kongressens inkallande.

¹³⁷ Från april 1936 hade caballeristerna ett eget dagligt organ, *Claridad* (”Klarhet”). I april antog den socialistiska organisationen i Madrid en resolution som uttryckte vänsterflygelns grundläggande ståndpunkter: ”Proletariatet får inte inskränka sig till att försvara den borgerliga demokratin, utan måste med alla medel säkerställa erövringen av den politiska makten, för att därigenom genomföra sin egen sociala revolution. Under övergångsperioden mellan det kapitalistiska och det socialistiska samhället kommer regeringsformen att vara proletariets diktatur.” Den 1 maj 1936 demonstrerade den socialistiska ungdomen i uniform med parollerna: ”arbetarregering”, ”en röd armé”. Caballeristerna hade fullständig kontroll över UGT, som mellan februari och juli 1936 nådde en och en halv miljon medlemmar. Inom UGT fanns den mäktiga Federación de Trabajadores de la Tierra (Lantarbetarfederationen), som omfattade flera hundra tusen lantarbetare.

terandet av det faktum att UGT höll på att lämna reformismen och anta revolutionära ståndpunkter, åstadkom dock en viktig förändring i CNT: Dess kongress i maj 1936 föreslog UGT att man skulle sluta en ”revolutionär pakt” för att ”fullständigt krossa den politiska och sociala regim som styr landets liv”. Frågan om hur den nya sociala regimen skulle organiseras, överläts åt ”de fritt förenade arbetarnas fria val”. Emellertid utarbetade kongressen ett ytterst detaljerat program om strukturen och funktionen hos det ”frihetligt kommunistiska” samhälle som skulle uppstå ur revolutionen. Och CNT fortsatte att motsätta sig varje allians med arbetarnas politiska partier.¹³⁸

Inom ramen för den strategiska och taktiska plan som tidigare beskrivits förordade PCE facklig enhet mellan UGT och CNT, men på helt andra grunder än CNT. För det första handlade det inte om att gå framåt mot den proletära revolutionen, utan om att försvara och konsolidera den parlamentariska republikanska regimen, att utöva påtryckningar på den republikanska regeringen för att den skulle tillämpa folkfrontsprogrammet. För det andra måste ledningen för den enade proletära aktionen ligga i arbetarpartiernas händer och inte i fackföreningarnas. Partiet lade särskild vikt vid att utveckla den redan upprättade aktionsenheten med socialistpartiet och förordade samtidigt en sammanslagning av de båda partierna till ett enda marxist-leninistiskt parti. PCE:s förslag om enhet på alla nivåer och på alla områden var den starka sidan i partiets politik, eftersom det helt uppenbart svarade mot den objektiva situationens trängande behov, särskilt inför hotet om en kontrarevolutionär kupp, vars allvar partiet uppfattade med större känslighet och klarsynthet än varje annan politisk eller facklig organisation. Men samtidigt kom innehållet i dessa enhetsförslag i konflikt med väsentliga aspekter av samma objektiva situation. Det verkliga dilemma som denna implicerade var inte antingen ett upprättande av en kontrarevolutionär diktatur eller en konsolidering av den borgerligt-demokratiska republiken, utan en kontrarevolutionär diktatur eller en proletär revolution. Detta om inte annat av den enkla anledningen, att den enda kraft som kunde hindra en kontrarevolutionär diktatur inte hade den minsta avsikt att efteråt stödja den borgerligt-demokratiska republiken. (Detta var den fundamentala skillnaden mellan situationen i Spanien och den i det för-fascistiska Tyskland, där proletariatets majoritet var ideologiskt och strukturellt integrerat i den borgerliga demokratin.) När PCE framhöll det trängande behovet av enad aktion på grundval av det första alternativet, möttes det av full förståelse från socialistpartiets reformistiska minoritet, av tystnad och t o m öppet motstånd från caballeristerna, och givetvis av fientlighet från anarkosyndikalisterna. Caballeristerna och anarkosyndikalisterna gjorde sig skyldiga till ett allvarligt misstag när de inte insåg det fascistiska hotets allvar, när de inte tog initiativ till en bestämd och gemensam aktion mot detta hot – trots alla doktrinära och taktiska skiljaktigheter. Men kärnan i deras misstag bestod inte i att de undervärderade detta hots allvar för den borgerliga parlamentariska republiken, utan att de inte förstod dess allvar för den proletära revolutionen. Genom att inte ställa denna aspekt av frågan i *förgrunden*, hjälpte PCE definitivt inte caballeristerna och anarkosyndikalisterna att förstå sitt misstag. Partiet bidrog tvärtom ofrivilligt till att de hårdnade i denna felaktiga attityd. Under dessa månader var problemet med att kväva den militära konspirationen i sin linda till den grad sammanlänkat med den proletära revolutionen, att det enda sättet att lyckas med det förstnämnda skulle ha varit att fördriva den småborgerliga regeringen (vars passivitet, och t o m medbrottlighet, gjorde det möjligt att smida revoltplanerna) och upprätta en makt som skulle ha gjort det möjligt för de revolutionära arbetarna att ta tjuren vid hornen.

¹³⁸ Se José Peirats, *La CNT en la revolución española*, vol 1, Ruedo Ibérico, Paris, 1971, s 121-22. Sidorna 117-138 behandlar Zaragoza-kongressen (maj 1936) och återger texten till programmet om ”CNT:s uppfattning om den frihetliga kommunismen”, där den sociala organisering som skulle följa på den ”frihetliga revolutionen” beskrivs i detalj. Men det antogs ingen resolution som sade vad arbetarklassen borde göra för att sätta stopp för den omedelbara och uppenbara faran för en kontrarevolution.

Mellan februari och juli kom den spanska revolutionen in i en situation som alltmer liknade den i Ryssland strax innan oktoberdagarna. Antingen skulle det revolutionära proletariatet gripa initiativet, eller så skulle kontrarevolutionen göra detta. Casares Quiroga var en perfekt Kerenskij. Men i Spanien fanns ingen Lenin. Däremot fanns det gott om kominternrådgivare. Genuina revolutionärer och organisatörer som José Díaz och Pedro Checa, och folktribuner av Dolores Ibárruris format, saknade den nödvändiga teoretiska grunden för att kunna utmana Kominterns folkfrontsschema, vilket importerats till Spanien från Frankrike. (Vi spanska kommunister råkade ut för samma sak som den Iberiska halvöns liberaler på 1800-talet: Vi saknade egna idéer som utarbetats på basis av en analys av det spanska samhället. I stället för att tillägna oss marxismen med utgångspunkt i den spanska revolutionens särigheter, försökte vi tillägna oss den spanska revolutionen med utgångspunkt i den speciella marxism som hade legat till grund för den ryska revolutionen. 1936 välkomnade vi folkfronten, i Thorez eller Togliattis tappning, som den spanska revolutionens ”specifika form” ända tills det var dags för den att anta ”sovjetformen”).

Under Kominterns hela existens fanns det inget kommunistparti som hade en större möjlighet att få till stånd ett samgående med socialdemokratins vänsterflygel i ett enda marxistiskt parti än det spanska partiet. Möjligheten att uppnå detta hade funnits sedan slutet av 1934. Den socialistiska vänstern övergick beslutsamt till revolutionärt marxistiska ståndpunkter och var anhängare av ett samgående. Naturligtvis fanns det mycket i deras ståndpunkter som var diskutabelt och problematiskt, och alla ledare i vänsterflygeln leddes inte av de renaste motiv. Hos en del av dem, dit hörde otvivelaktigt Largo Caballero själv, var de partiegoistiska uträkningarna och hegemonisträvandena uppenbara. Men det sätt på vilket Komintern såg på samgåendet var inte fritt från samma defekter. Med tanke på det kommunistiska partiets roll i den sovjetiska proletära diktaturen, verkade det minst sagt paradoxalt, att en av de viktigaste förebråelser som PCE riktade mot caballeristerna var att dessa eftersträvade att bli den ledande kraften i den proletära diktaturen i Spanien. Men det oöverstigliga hindret härrörde ur tron att det var Komintern som var i besittning av marxismens absoluta sanning, att den proletära revolutionen enbart kunde ledas av Komintern, att den sovjetiska modellen i sina huvuddrag var obligatorisk för alla länder, att det ”marxist-leninistiska” partiet måste byggas upp och fungera enligt den partimodell Komintern skapat, att den teori Komintern utarbetat för den spanska revolutionen var den enda korrekta, att folkfrontspolitiken var lika tillämplig för Spanien som för Italien och Frankrike, att ett ”marxist-leninistiskt” parti måste betrakta trotskismen som den fördärvligaste av alla irrläror och behandla det slags socialism som byggdes i Sovjetunionen som höjd över all kritik osv. Även om den socialistiska vänsterns ledare hade varit revolutionens små änglar (vilket de inte var) är det uppenbart att de inte kunde ha gått med på en sammanslagning på dessa grunder. Det var definitivt möjligt att skapa ett det spanska proletariatets stora revolutionära parti mellan 1934 och 1936, men bara på grundval av en öppen, icke-dogmatisk marxism. Komintern kunde naturligtvis inte ha tagit itu med frågan på detta sätt utan att upphöra vara Komintern. Detta är ett av dess tyngsta historiska ansvar, ty om ett sådant parti hade skapats i tid skulle möjligheterna till seger för den spanska revolutionen ha ökat avsevärt, och därmed skulle också händelseutvecklingen i Europa ha kunnat ta en annan vändning.¹³⁹

¹³⁹ I sitt tal den 11 april 1936 sade José Díaz: ”Detta enda parti måste bildas på grundval av de punkter som studerades på Kominterns 7:e kongress, och eftersom dessa punkter har accepterats av de vänstersocialistiska kamraterna, kan vi inom en snar framtid komma fram till en överenskommelse.” Men sedan tillade han att det nya partiet måste tillhöra den Kommunistiska internationalen och nämnde att ”en del kamrater” bland vänstersocialisterna hade visat en misstänksamhet gentemot denna organisation: ”Det är nödvändigt att göra slut på den misstänksamhet som en del kamrater fortfarande hyser mot Komintern, för det är uppenbart att detta proletariatets enda parti bara kan vara anslutet till den Tredje internationalen, Marx’, Engels’, Lenins och Stalins International” (*Tres años de lucha*, s 143). Det är uppenbart att detta villkor utgjorde ett oöverkomligt hinder för män

Juli-dagarna visade klart hur ”mogen” den proletära revolutionen var i Spanien och hur gynnsamma styrkeförhållandena var. Den kontrarevolutionära kuppen hade fördelen av att välja tidpunkt, av att följa en plan och ledas av en generalstab, av att förfoga över huvuddelen av statens väpnade styrkor. Trots detta besegrades den i större delen av landet – i de regioner som var avgörande ur ekonomisk och befolkningsmässig synvinkel – av de proletära styrkornas resoluta motattack. Detta trots att dessa agerade i spridd ordning, utan någon plan och utan någon samordnande ledning i nationell skala, och i de flesta fall inte ens på lokal nivå. Arbetarorganisationerna spelade otvivelaktigt en central roll. Men den spontana kampvilja som steg upp ur djupet från de proletära massorna i stad och på land var inte mindre avgörande. Den republikanska staten föll samman som ett korthus, och det passiva, vacklande, för att inte säga rent kapitulationistiska uppträdandet hos de legala myndigheterna och större delen av de småborgerliga republikanska partiernas ledare, bidrog inte så lite till de kontrarevolutionära styrkornas fåtaliga framgångar. Efter de första dagarnas kamp hade inte revolutionen definitivt segrat, men styrkeförhållandena i landet som helhet var verkligen fördelaktiga. Om det efterföljande inbördeskriget hade utkämpats uteslutande mellan de spanska kontrahenterna, skulle utgången ha varit ganska given. Men det blev som det måste bli: Den väpnade kampen mellan revolution och kontrarevolution i Spanien blev automatiskt ett internationellt problem.¹⁴⁰

Fram till detta ögonblick var inte motsättningen mellan Kominterns uppfattning om den spanska revolutionens karaktär och verkliga innehåll direkt bestämd av den sovjetiska utrikespolitikens krav. Det fanns utan tvivel ett indirekt samband, eftersom den generallinje som antagits av Kominterns 7:e kongress, och i synnerhet den franska versionen av folkfrontspolitiken, var starkt betingad av sovjetledarnas europeiska strategi. Men Spanien som sådant hade ännu inte kommit in i Stalins synfält. Han ställdes inför problemet helt plötsligt och i långt ifrån enkla termer. Sovjetunionen kunde inte smita undan sin plikt att aktivt

som Largo Caballero och andra ledare för den socialistiska vänstern. Att man lyckades uppnå en sammanslagning av den kommunistiska och socialistiska ungdomen, berodde på att majoriteten av ledarna för den senare i det tysta accepterade detta villkor. Ett annat viktigt hinder var meningsskiljaktigheterna om revolutionens karaktär, vilket gjorde att PCE, när det gällde samarbete med de borgerliga republikanska partierna, låg närmare PSOE:s reformistiska flygel än dess vänsterflygel. PCE:s hållning till trotskismen var ytterligare ett hinder för en sammanslagning, ty i frågan om den spanska revolutionens karaktär hade de caballeristiska ledarna mera gemensamt med Trotskijs uppfattningar än Kominterns. Men, enligt PCE, ”för att påskynda och underlätta arbetarklassens politiska enhet var det nödvändigt att föra en oförsonlig kamp mot trotskismens degenererade sekt, vars grundläggande uppgift är att desorganisera arbetarrörelsen genom att systematiskt arbeta för att försvåra och sabotera arbetarklassens enhet, avvärpa proletariatet inför fascismen och släpa med det i korståget mot Sovjetunionen, mot den segerrika socialismen, mot världsrevolutionens fästning” (tal av José Díaz den 1 juni 1936, *Tres años de lucha*, s 176). Och vid denna tidpunkt var POUM PCE:s allianspartner i folkfronten!¹⁴⁰ I det redan citerade verket (*Guerra y revolución en España*) erkänner PCE att de borgerliga republikanernas regering i det avgörande ögonblicket inte bara var till ingen nytta när det gällde att bjuda det fascistiska upproret motstånd, utan också att i de fall militärerna hade framgång, berodde detta i stor utsträckning på de republikanska myndigheterna: ”Arbetarklassen var kropp och själ i den folkliga kampen, som den genomsyrade med sin kampvilja och sin beslutsamhet. Dess viktigaste kampmetoder var den politiska generalstrejken; beväpning av folket genom revolutionära initiativ som de republikanska myndigheterna legaliserade efteråt; stormning av kasernerna, och väpnad kamp mot fascistupproret på gatorna. Dessa kampmetoder spelade en avgörande roll och tack vare dem kunde republiken bjuda det fascistiska militärupproret spetsen. Där massorna inte kunde eller inte förstod att på ett revolutionärt sätt sätta sig över de styrandes passivitet som maskerades med legalistiska förevändningar, där blev massorna besegrade. Där denna ”legalism” övervanns i tid, där massorna lade beslag på vapnen med de medel som stod till deras förfogande och övergick till offensiven mot fascisterna, där segrade de över dessa” (s 175-76).

Vilken skulle händelseutvecklingen ha blivit om man hade ”övervunnit legalismen” under de föregående månaderna? Om arbetarklassen, i stället för att börja storma kasernerna då militärerna redan hade gripit initiativet, hade börjat med att ”storma makten”, som i själva verket låg inom räckhåll sedan den 16 februari, och sedan hade utnyttjat denna makt för att organisera en stormning av kasernerna?

solidarisera sig med det spanska folket i vapen utan att misskreditera sig inför världsproletariatet. Denna plikt stod å ena sidan i samklang med den sovjetiska utrikespolitikens anti-hitleristiska inriktning under denna period. Men å andra sidan råkade den i konflikt med de, så att säga, taktiska uttryck som denna linje antog. På denna nivå var huvudmålet för den sovjetiska politiken att konsolidera militäralliansen med Frankrike och att komma till samförstånd med Storbritannien. Men varken Blums borgerliga Frankrike eller Chamberlains konservativa Storbritannien kunde acceptera en seger för den proletära revolutionen i Spanien. Att bidra till revolutionens seger skulle för den sovjetiska regeringens vidkommande innebära en brytning med båda makterna. Den enda påtagliga möjligheten att förlika ”hjälpen till Spanien” med den sovjetiska utrikespolitikens målsättningar var att det spanska proletariatet inte gick längre än den franska och brittiska bourgeoisin maximalt kunde acceptera. Och det maximala dessa kunde acceptera i Spanien var en parlamentarisk republik – demokratisk, antifascistisk, t o m med en folkfront vid makten, hur vänsterinriktad som helst, men borgerlig! – framför allt borgerlig! Det var inte ens säkert – långt ifrån säkert! – att en sådan lösning skulle tillfredsställa de konservativa britterna, men i vilket fall som helst var det den enda väg som låg öppen för Stalin i försöken att så gott det gick sammanjämka de motsägelsefulla krav som ödet än en gång ställde på honom i hans dubbla historiska roll som en ”prövad och erkänd, stor och vis ledare” för Kommunistiska internationalen, som Dimitrov sade på Kominterns 7:e kongress, och som en inte mindre stor och vis ledare för sovjetstaten.¹⁴¹

Det värsta var att det spanska proletariatet redan hade lämnat denna ”rimliga” gräns långt bakom sig. Under de veckor som följde på den 19 juli, upphörde den kapitalistiska regimen praktiskt taget att existera i den republikanska zonen. Produktionsmedlen och den politiska makten hamnade *de facto* i händerna på arbetarorganisationerna. Alla det spanska inbördeskrigets historiker är överens på denna punkt, förutom de som haft till syfte, inte att tjäna den historiska sanningen, utan att rättfärdiga Stalins och Kominterns politik. Dessa senare ”historiker” hävdar fortfarande att innehållet i den spanska revolutionen aldrig överskred den ”borgerligt-demokratiska etappen”, ty att erkänna motsatsen skulle vara liktydigt med att erkänna att den stalinistiska politiken i Spanien gick ut på att pressa tillbaka revolutionen. Den sovjetiske historiker jag tidigare citerat utsattes för hård kritik för att han vågade motsäga de officiella teserna i dessa och andra besvärliga frågor. ”Enligt min åsikt”, skrev han i sin bok *Det spanska proletariatet i det nationalrevolutionära kriget, 1936-1937*,

var händelserna den 19 juni inledningen till en kvalitativt ny etapp i den spanska revolutionen. De proletära massornas aktivitet och subjektiva inställning styrker denna slutsats. I juli–augusti 1936 löstes faktiskt revolutionens grundläggande problem, problemen med makten och äganderätten till produktionsmedlen och -instrumenten. Den lokala makten övergick i praktiken i det beväpnade proletariatets händer. I dess händer, och i mindre grad i böndernas, övergick också alla produktionsmedel och -instrument som tillhörde kapitalisterna och jordägarna. En stor del av bourgeoisin

¹⁴¹ Dimitrov, *Enhetens och folkfrontens problem*, op. cit., s 128. I det arbete som redan citerats (se not 135) gör Gabriel Jackson en utmärkt karakteristik av den sovjetiska ståndpunkten. Det han säger överensstämmer i det väsentliga med det som har skrivits av nästan alla historiker som har behandlat detta ämne: ”Om de västerländska nationerna, som själva såg sig hotade av den fascistiska maktens utbredning, kunde fås att samarbeta med Sovjet i försvaret av en lagligt vald demokratisk regering, skulle en sådan kollektiv handling kunna hejda den oavbrutna fascistiska framryckningen efter Hitlers makttillträde. Med detta i tankarna, betonade hela den sovjetiska och världskommunistiska litteraturen den republikanska regeringens helt borgerliga sammansättning och kommunisternas mycket svaga representation i Cortes. . . Sovjet avstod också demonstrativt från att skicka vapen under augusti och september, då det verkade finnas en liten möjlighet att non-interventionsschemat skulle kunna lägga band på fascistmakternas hjälp till upprorsmännen” (Jackson, op. cit., s 258).

och dess statsapparat likviderades på det territorium som hölls av republiken. Inget av detta rymdes inom ramarna för en borgerligt-demokratisk revolution.¹⁴²

Det ”rymdes” förvisso inte ”inom ramen”. Men man måste få det att hålla sig ”inom ramen” för att Sovjetunionens hjälp till den spanska republiken i sin tur skulle kunna hållas ”inom ramen” för den sovjetiska utrikespolitiken. Och den starka kominterndelegation som hade installerats i Spanien för att övervaka PCE:s arbete, tillsammans med den inte mindre starka gruppen av militära rådgivare och sovjetiska politiker, ägnade all sin energi åt att genomföra denna svåra operation. Det var en ytterst svår uppgift, eftersom det handlade om inget mindre än att tvinga den proletära revolutionen tillbaka in i den borgerligt-demokratiska fålla som den aldrig ”borde” ha lämnat. Detta var betydligt mer komplicerat än Thorez’ ”man måste kunna avsluta en strejk”. För att den aktivitet som syftade till att återupprätta de borgerliga institutionerna skulle göra intryck av att vara något annat än det den i verkligheten var, måste man börja med att förneka revolutionens anti-borgerliga karaktär. Komintern, den socialistiska revolutionens världsparti, kunde inte ta sig friheten att förespråka att den spanska revolutionens socialistiska profil skulle rättas till med samma öppenhet som filosofen då denne hade förespråkat att Azaña-republikens plebejiska profil måste rättas till. Det var nödvändigt att respektera formerna. Därför var det nödvändigt att börja med att *urbi et orbi* (latin, betyder ungefär ”för hela världen”, ö. anm.) proklamera att den spanska revolutionen ”till sitt väsen var en folklig, demokratisk, antifascistisk rörelse, vars huvudmål var försvaret av republiken, av friheten och av det nationella oberoendet gentemot den fascistiska revolten och den brutala inblandningen av Hitlers och Mussolinis väpnade styrkor.”¹⁴³ Allt som gick utöver dessa ramar var ”överdrifter” av caballerismen, av anarkosyndikalismen och av massorna som var otillräckligt skolade i marxismen-leninismen.¹⁴⁴

Räddningen av detta ”väsen” ledsagades av ett återupprepande av principer och symboler. 1931 års konstitution, som förkroppsligade den borgerliga demokratins principer, gällde fortfarande. Parlamentet behöll sina funktioner, trots att hälften av dess deputerade hade förenat sig med upprorsrörelsen, och det var svårt att veta vilka hälften av den andra hälften (de republikanska deputerade) egentligen representerade i den revolutionära zonen. Azaña, republikens president, kvarstod på sin post. Den republikanska staten var fortfarande den legala makten, trots att den verkliga makten låg i andra händer. Juridiskt hade inte den kapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen avskaffats, fastän den i praktiken hade krossats. ”Lita aldrig för mycket på dina motståndares dumhet” rådde Talleyrand, och den europeiska bourgeoisins politiker var uppenbarligen inga dumskallar. Den spanska republikens legala fasad lurade dem inte. De krävde ett verkligt återupprättande av det borgerliga systemet. Men fasaden var användbar för Stalin och Komintern ur flera aspekter. För det första gjorde den

¹⁴² Maidanik, op. cit., s 103.

¹⁴³ Detta citat från *Guerra y revolución en España* (vol 1, s 256), skrivet trettio år senare, sammanfattar utmärkt de analyser och den propaganda PCE gjorde från och med juli 1936. Denna linje inspirerades direkt av Komintern, som i sin iver att framställa den spanska revolutionen på ett sätt som kunde ”sväljas” av västdemokratierna och idealiserade de borgerliga och småborgerliga politiska grupperingarnas roll. Togliatti citerar till exempel följande ord av Azaña: ”Vad återstod att göra från det ögonblick då en stor del av armén bröt trohetseden till republiken? Skulle vi ha avstått från att försvara oss och underkastat oss tyranniet? Nej. Vi måste *ge folket en möjlighet att försvara sig*” Och Togliatti fortsätter: ”På detta sätt övergick småbourgeoisin till att använda plebejiska metoder i kampen mot fascismen, *samtäckte* till att beväpna arbetarna och bönderna och *stödde* organiseringen av revolutionära tribunaler som inte handlade mindre energiskt än Välfärdsutskottet på Robespierres och Saint-Justs tid” (Togliatti, op. cit., not 133, s 1293. Min kurs. FC).

¹⁴⁴ ”Den spanska Folkfrontens säregenhet”, skrev Togliatti, ”består i det faktum att splittringen i proletariatets led, den relativt långsamma takt med vilken bondemassorna drogs in i den väpnade kampen, inflytandet från den småborgerliga anarkismen och från socialdemokratiska illusioner som ännu inte helt övervunnits, och som *uttrycks i en strävan att hoppa över den borgerligt-demokratiska revolutionens etapp*, skapar en rad ytterligare svårigheter i det spanska folkets kamp för att förvara den demokratiska republiken” (Togliatti, op. cit., not 133, s 1295. Min kurs FC).

det möjligt för dem att framställa ”hjälpen till Spanien” som en hjälp till den legala republikanska regim som definierats av 1931 års konstitution. För det andra bidrog den till att rättfärdiga den teoretiska fiktionen om den spanska revolutionens ”borgerligt-demokratiska” karaktär. För det tredje bidrog den med en ideologisk, politisk och juridisk struktur som kunde användas till att välkomna och främja den metodiska omvandlingen av denna fiktion till verklighet. Denna operation kunde naturligtvis inte genomföras utan stöd från och samarbete med de spanska revolutionära styrkorna själva, något som var ytterst problematiskt. Men Stalin och Komintern förfogade över ett avgörande vapen, eller rättare, de förfogade över *vapen*.

Oavsett om revolutionen bevarade det proletära innehåll den redan hade, eller retirerade till ett borgerligt-demokratiskt innehåll sådant som Komintern uppfattade det, eller återvände till det borgerligt-liberala innehåll som en Azaña och en Prieto drömde om, var en sak uppenbar: Om man inte besegrade revolterande generalernas och deras italienska och tyska allierades militära styrkor, var alla tänkbara ”innehåll” dömda att gå upp i rök inom en snar framtid. Och för att segra på det militära slagfältet behövde revolutionen oundgängligen vapen, och tekniker som kunde sköta dessa. Det stod omedelbart klart att de bara kunde komma från Sovjetunionen. Det stod också klart att de inte skulle komma från Sovjetunionen om de spanska ledarna inte anpassade sig till den politik som de sovjetiska ledarna ansåg nödvändig för att kunna bringa hjälpen till den spanska republiken i samklang med den allmänna stalinistiska strategin. Alla de spanska ledarna, från Azaña till Nin, förstod detta villkor under inbördeskrigets första månader och försökte anpassa sig till detta. Men alla gjorde det inte på samma sätt.¹⁴⁵

För PCE utgjorde detta givetvis inget problem, eftersom Sovjetunionens politik, Kominterns politik och dess egen politik utgjorde en odelbar helhet. Det handlade om att tillämpa general-

¹⁴⁵ Under krigets första veckor var caballeristerna, anarkosyndikalisterna, liksom POUM, för bildandet av en revolutionär arbetarregering. Enligt H. Rabassaire (*Espagne, creuset politique*, Paris, 1939, s 98) och Clara Campoamor (*La revolution espagnole vue par une republicaine*, Paris, 1937, s 143-45), tog denna plan konkret form vid ett gemensamt möte mellan CNT- och UGT-ledare i slutet av augusti. Det skulle bildas en junta med Largo Caballero som ordförande och med representanter från socialist- och kommunistpartierna, från FAI, liksom från CNT och UGT. Republikanerna skulle hållas utanför. När Azaña hörde talas om planen, hotade han att avgå. Men den avgörande faktorn var ingripandet från den sovjetiske ambassadören, Rosenberg, som just hade anlänt till Madrid. Rosenberg påtalade de allvarliga internationella konsekvenser som ett sådant steg skulle få, i och med att Spaniens vänner berövades argumentet om den republikanska regeringens ”legalitet”. Han föreslog att man i stället för att upprätta en arbetarjunta borde bilda en regering under Largo Caballeros ledning. I denna skulle arbetarorganisationerna vara representerade, men även de borgerliga republikanerna. En sådan lösning på krisen skulle möjliggöra sovjetisk hjälp. Pierre Broué och Emile Témime återger denna version av vad som hände i sin bok *The Revolution and the Civil War in Spain*, Faber and Faber, London, 1972, s 199-200.

I *Guerra y revolución en España* (vol 2, s 45-46) förnekas det att UGT-CNT-komplotten existerade: ”Den version som några historiker ger, enligt vilken Largo Caballero organiserade en UGT-CNT-komplot för att störta regeringen Giral, är inte vederhäftig.” Men författarna tillägger: ”Däremot är det sant att Largo Caballero intensifierade sina attacker mot och skärpte sin kritik av regeringen Giral, särskilt i slutet av augusti, då republikens militära situation försämrades. Några av hans närmaste medarbetare, såsom Araquistain och Baraibar, framförde, mer eller mindre offentligt, idén att det var nödvändigt att avsätta de republikanska ministerna och överlämna ledningen av landet till Caballero för att upprätta en ”arbetardiktatur” eller en ”fackföreningsregering”, planer som hade vissa beröringspunkter med anarkisternas och trotskisternas idéer. Detta är nästan liktydigt med en bekräftelse av det som man just förnekade.

Den historik som PCE går i borgen för håller tyst om Rosenbergs och dennes rådgivares inblandning. Men samtalet mellan Largo Caballero och Koltsov, som den senare beskriver i sin *Ispanskij dnevnik* (”Spansk dagbok”, Moskva, 1957, s 77-80; spansk översättning: *Diario de la guerra de España*, Ruedo Ibérico, Paris; det åsyftade avsnittet på s 56-58) lämnar föga tvivel om att detta ingripande verkligen ägde rum och om dess innebörd. Det skulle vara ganska naivt att anta att den sovjetiske diplomaten inte utövade ”påtryckningar” i samma riktning som en av hans viktigaste politiska medarbetare. Det som möjligen är felaktigt i Clara Campoamors version är att UGT-CNT-”komplotten” nådde så långt att Azaña hotade att avgå. I vilket fall som helst nämner Azaña inget om detta i sina memoarer.

linjen från Kominterns 7:e kongress. För att beseгра fascismen – huvudfienden – var det viktigaste att upprätta den bredaste möjliga aktionsenhet mellan alla dess motståndare. Det fanns ingen motsättning mellan Sovjetunionens internationella politik – allians med de borgerliga stater som hotades av Hitlertyskland – och kommunistpartiernas nationella politik – allians med bourgeoisins liberala fraktioner. När väl fascismen hade besegrats skulle vägen ligga öppen för att gå vidare mot den socialistiska revolutionen. I Spaniens fall var detta säkrare än i något annat land, eftersom proletariatet otvivelaktigt hade hegemoniska positioner inom alliansen. När väl kriget hade vunnits, kunde man övergå till nästa etapp ända tills man nådde fram till proletariatets diktatur. Men för att vinna kriget var det nödvändigt att bevara den antifascistiska alliansen, både på det nationella och det internationella planet. Detta krävde att man för ögonblicket inte uppställde socialistiska målsättningar i Spanien, och att man korrigerade de revolutionära ”överdrifterna”. Man måste t o m göra ännu större eftergifter till de borgerliga republikanerna och de reformistiska socialisterna för att se om Blum på detta sätt kunde övertygas om att hjälpa den spanska republiken. Schemat föreföll vid första anblicken vara mycket logiskt, men på det villkoret att alla berörda parter gick med på att troget spela den roll de tilldelades. Detta var emellertid inte alls fallet.

Liberalerna av Azañas typ och de reformistiska socialisterna av Prietos typ var de som var mest beredvilliga, eftersom denna linje svarade mot det som de själva ansåg vara viktigast för ögonblicket: att återupprätta den republikanska staten, att likvidera ”ytterligheterna”, att närma sig västdemokratierna osv. Det var ingen tillfällighet att ”kommunistpartiets enande och konstruktiva politik, som underordnade allt under krigets behov, vann inflytande i regeringskretsarna” under den en och en halv månad som Giral-regeringen, vilken uteslutande bestod av representanter för de borgerliga republikanska partierna, satt vid makten. Det var heller ingen tillfällighet att Azaña sade till några utländska journalister: ”Om ni önskar korrekt värdera situationen och lära känna män som vet vad de vill, läs *Mundo Obrero*.”¹⁴⁶ Men även Azaña visste mycket väl vad han ville, och naturligtvis var det inte att vinna kriget under sådana villkor att kommunistpartiet skulle vinna hegemonin och vägen till proletariatets diktatur ligga öppen. Som hans *Memorias* (Memoarer) klart visar, var hans mål att återupprätta 14 april-republiken, och hans taktik att under en första fas utnyttja kommunistpartiet som ett bålverk mot caballerismen och anarkosyndikalismen, för att senare, i en andra fas, reducera kommunistpartiets inflytande till ingenting (genom att utnyttja att det under första fasen skulle ha råkat i konflikt med majoriteten av det revolutionära proletariatet). Prietos och Negríns linje var likartad. I Azañas *Memorias* avslöjas det nära samarbetet inom ”trojkan” Azaña-Prieto-Negrín under krigets andra etapp, som inleddes med regeringen Largo Caballeros fall i maj 1937.¹⁴⁷

¹⁴⁶ *Guerra y revolución en España*, vol I, s 259.

¹⁴⁷ ”Cuaderno de la Pobleña” (1937) och dagboken ”Pedrables” (1938, 1939), som ingår i Azañas *Memorias* (”Memoarer”), som var opublicerade (författaren dog 1940) tills de 1968 utgavs av Ediciones Oasis, Mexiko, ger ytterst värdefulla upplysningar för en historisk rekonstruktion av det spanska inbördeskriget. De visar att Azaña spelade en viktigare roll än vad historikerna hittills har gett honom, framför allt efter bildandet av Negrín-regeringen. Azañas grundläggande inriktning, som delades av Prieto och Negrín, centrerades kring två intimt sammanlänkade målsättningar: att så snabbt som möjligt återupprätta den borgerligt republikanska staten, och att komma fram till en kompromiss med upprorsgeneralerna, en kompromiss som skulle garanteras av stormakterna. Den 31 augusti 1932 noterade Azaña det samtal han denna dag höll med Negrín och Giral, efter ett annat samtal med Prieto, och skriver bl a: ”Jag sammanfattade mina *gamla* ståndpunkter: för freden, republiken och en pakt som garanterar att det varken blir diktatur eller bolsjevism i Spanien. Om man *i det väsentliga* bevarar de republikanska institutionerna, är *många eftergifter* möjliga. Det är nödvändigt att i dessa samtal ikläda sig rollen av *medarbetare* för fredens sak, både i Spanien och i Europa, och i den franska regeringens öron viska de passande orden, utgående från den allmänna fredsviljan. Jag tror vi har kommit överens.” (Manuel Azaña, *Obras Completas*, vol 4, *Memorias políticas y de guerra*, s 761. De tre första kursiveringarna är mina (FC), den fjärde Azañas egen.) Azañas syftar här på de samtal Negrín skulle föra i Genève med representanter för flera makter,

Caballeristerna anpassade sig också till Stalins strategi, men utan att uppge sina egna uppfattningar och mål, vars huvudsakliga svaghet, som jag redan tidigare påpekat, var oklarhet och vaghet – kort sagt avsaknad av en koherent politik. Som en återspeglning av de proletära massornas vilja, föresatte de sig att bevara revolutionens socialistiska innehåll, men de hade

först och främst Frankrike och Storbritannien, genom att utnyttja ett möte i Nationernas förbund. Den 30 september hade Azaña ett möte med ministerrådet. Han skriver: ”Jag sade den att gå till Cortes i vetskap om att denna regering, tack vare den politik den representerar, har republikens president bakom sig. Denna regering betyder för mig att anarkin är över, att alla kommer att få ta sitt förnuft till fånga, först och främst genom argument, och om detta inte är tillräckligt, med lagens maktmedel. Den enda svagheten jag ser hos regeringens allmänna politik, är att den inte går framåt så snabbt som vore önskvärt. Jag betonade behovet av att oförtröttligt fortsätta med att återställa de befogenheter, tjänster osv som usurperats från staten, och jag upprepade mitt beslut för regeringen, att inte underteckna något som syftar till att stadfästa en sådan usurpation” (ibid, s 807-08).

På flera ställen i sina memoarer nämner Azaña kommunisternas gynnsamma reaktioner på hans politik. Den 31 maj, då Largo Caballero just hade avlägsnats som regeringschef och regeringen Negrín bildats, skriver han: ”De berättar för mig att kommunisterna är mycket nöjda med mig. Särskilt Díaz, trots att jag angrep honom kriseftermiddagen. Han säger att det borde vara jag som ledde allihop. Hm! Om jag skulle styra och ställa i tjugofyra timmar skulle man få se på andra bullar. I vilket fall som helst, om Díaz mot all förmodan insåg vad som verkligen hände bakom scenen, förtjänar han en befördran.” (Ibid, s 606). Scenen i fråga, som beskrivs av Azaña några sidor innan, är det möte han hade sammankallat med ledarna för folkfrontspartierna för att finna en lösning på Largo Caballero-regeringens krig. Det som fanns bakom scenen var förslaget från republikanerna och reformisterna i socialistpartiet att låta kommunisterna framstå som ansvariga för elimineringen av Largo Caballero. Denne hade i själva verket, som villkor för att påta sig ledningen för den nya regeringen, krävt att även få posten som krigsminister. Socialisterna och republikanerna var inte överens, men accepterade *på villkor* att även kommunisterna samtyckte. Azaña sammanfattade: ”Om ni alla samtycker till att fackföreningarna går in i den nya regeringen, en del därför att de är för detta, andra därför att de fogar sig eller ger vika, och Largo Caballero är den ende statsminister som fackföreningarna godkänner, då är det *nödvärdigt att låta det stå klart* att om en sådan regering inte bildas, beror detta på att kommunisterna inte ger vika på frågan om Largo som krigsminister och att Largo inte heller vill släppa denna post” (ibid, s 601-602). PCE ”gav inte vika” och tog på sig ansvaret för att det bildades en regering som UGT och CNT inte var representerade i. Det gav inte vika i frågan om Largo Caballero som krigsminister, men accepterade Prieto på denna post – Prieto, som redan vid denna tidpunkt, vilket Azañas memoarer visar, var enig med republikens president om att söka uppnå en kompromissfred som skulle garanteras av det som Azañas kallade ”fem-maktpakten” (Storbritannien, Frankrike, Sovjetunionen, Tyskland, Italien). Denna kompromissfred skulle naturligtvis baseras på en borgerlig regim som, samtidigt som den bevarade den republikanska formen, skulle göra ”många eftergifter” till rebellerna. Azaña och Prieto visste att denna linje överensstämde med sovjetregeringens linje och att de därför inte riskerade mycket när de formellt accepterade Caballeros krav: Kommunisterna skulle inte ge vika.

”Segeerregeringen” – som PCE kallade Negrín-regeringen – hade i verkligheten till uppgift att genomföra Azañas plan. För detta var det nödvändigt att ”göra motstånd”, inte ”vinna”. Och den konflikt som senare blossade upp mellan Azaña och Prieto å ena sidan och Negrín å den andra, rörde inte denna inriktnings grunder, utan berodde enbart på att Azaña och Prieto sedan mitten av 1938, och framför allt efter München, betraktade kriget som förlorat, medan Negrín ansåg att det var möjligt att dra ut på motståndet för att länka det spanska inbördeskriget till det världskrig som man såg komma allt närmare.

Den 13 oktober 1937 besöktes Azaña av en delegation från PCE-ledningen, under Dolores Ibárruris ordförandeskap. Den skulle framföra att partiet inte samtyckte till att regeringen förflyttades från Valencia till Barcelona. Azaña beskrivet samtalet på följande sätt: ”La Pasionaria, som pratade för allihop, talade om den demoraliserande effekt som denna åtgärd skulle få på den allmänna opinionen. I förbigående tillade hon att partiet inte hade mycket till övers för regeringens politik. Hon trodde sig märka en diktatorisk tendens hos socialisterna. När det gällde förflyttningen av regeringen hade premiärministern (Negrín) handlat på egen hand, utan att rådfråga någon, och fastän alla kände till hans planer, och man hade vidtagit åtgärder i Barcelona för att få tag i lämpliga lokaler, hade ministerrådet fortfarande inte behandlat förslaget. Rådet hade inte sammanträtt på fjorton dagar. De är inte för någon slags diktatur, trots att proletariatets diktatur återfinns i deras program. ‘Jag förmodar’, sade jag henne skrattande, ‘att ni har uppskjutit det där med proletariatets diktatur en kort tid?’ – ‘Ja, herr president, för vi har sunt förnuft.’” (ibid, s 819).

Så snart som caballerismen och anarkosyndikalismen i praktiken hade satts ur spel med kommunistpartiets hjälp, inriktade sig socialistpartiets reformistiska ledning i själva verket på att alla områden reducera kommunisternas inflytande: i statsapparaten, armén, fackföreningarna osv. Om PCE för litet mer än ”en kort tid” hade gett upp varje tanke på ”proletariatets diktatur”, så hade reformisterna – i nära samarbete med republikanerna – inte gett upp sin målsättning att återupprätta bourgeoisins ”diktatur”, vilket var deras slutmål.

varken ett program som kunde konkretisera detta innehåll, eller någon taktik för att effektivt kunna kämpa för detta under inbördeskrigets mycket komplicerade förhållanden. De eftersträvade att spela den ledande rollen inom det politiska block som bestod av arbetarrörelsen och republikanerna, men i verkligheten svansade de efter kommunistpartiet i vissa frågor och anarkosyndikalismen i andra. Men just dessa utmärkande drag gjorde caballerismen till den ideala grupperingen att stå i förgrunden i det drama som nu började spelas upp. Dess revolutionära rykte, och i synnerhet myten Caballero ("den spanske Lenin"), tillsammans med vagheten hos dess idéer, gjorde det möjligt för caballerismen att representera revolutionen i dess allmänna uttryck: inte en *bolsjevikisk* revolution, inte en *frihetlig* revolution, utan Proletariatets Revolution, med stora bokstäver och utan adjektiv. Dess företrädesvis fackliga bas gjorde det lättare att komma till samförstånd med CNT. Och det faktum att den varken hade en enhetlig politik eller en välstrukturerad organisation, var en fördel för de som hade bådadera. För proletariatet betydde Largo Caballero i spetsen för regeringen en garanti för revolutionen. För Azaña och Prieto, liksom för Stalin och dennes representanter i Spanien, kunde det betyda en garanti för att revolutionen skulle medverka till att korrigera sig själv, till att återupprätta den borgerligt-demokratiska republikanska staten. För anarkosyndikalisterna betydde det en möjlighet att bevara de enklaver av "frihetlig kommunism" som skapats i de områden där de dominerade. För Caballero själv och för caballeristerna var alliansen med de borgerliga republikanerna en slags krigslist för att anpassa sig till de internationella förhållanden under vilka den spanska revolutionen utvecklade sig och samtidigt bevara denna proletära renhet.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Caballerismens fullständiga nederlag berodde på dess oklara politik, eller avsaknad av politik. Under de förhållanden som rådde under det spanska inbördeskriget fanns det inget utrymme för medelvägar. Antingen förde man kriget i den borgerliga demokratins namn, på basis av en reorganisering och ett stärkande av den republikanska staten med detta innehåll, och då måste man beslutsamt ta itu med de delar av proletariatet som försökte hävda och utveckla "sin revolution". Eller så kämpade man beslutsamt för att upprätta en revolutionär makt som var förmögen att föra kriget med sina egna metoder. Caballeristerna försökte försona alla – något som följningen hos deras ledare absolut inte lämpade sig för – och slutade med att råka i konflikt med samtliga. Samtidigt som återupprättandet av den republikanska staten fortskred, blev de i allt större utsträckning ett hinder för att driva detta återupprättande till syna yttersta konsekvenser.

Påtryckningarna mot Largo Caballero tilltog, inte bara från PCE, Komintern-delegaterna och de sovjetiska rådgivarna, utan också från självaste Stalin, som inte tvekade att direktintervenera i den spanska inrikespolitikens problem. I ett brev undertecknat av Stalin, Molotov och Vorosjilov, daterat den 21 december 1936, och riktat till Largo Caballero, gavs denne "fyra vänskapliga råd". Bland dessa: "att vinna över små- och mellanbourgeoisin i städerna till regeringens sida", "inte stöta bort de republikanska partiledarna, utan tvärtom dra dem till sig, närma sig dem och länka dem till regeringens allmänna ansträngningar"; "i synnerhet är det nödvändigt att försäkra sig om Azañas och hans grupps stöd till regeringen, genom att göra allt som står i er makt för att hjälpa dem att övervinna sin vacklan." "Detta är också nödvändigt", tillade Stalin, "för att förhindra att Spaniens fiender uppfattar landet som en kommunistisk republik och på detta sätt förhindra att de öppet intervenerar, vilket utgör den största faran för det republikanska Spanien". Ett annat "förslag" var: "Det är mycket möjligt att den parlamentariska vägen kommer att visa sig vara en effektivare metod för revolutionär utveckling i Spanien än den vari Ryssland." (I Degras, ed., *Documents on Soviet Foreign Policy*, OUP, London, 1953, III, s 230, 231. Den spanska texten återges i *Guerra y revolución en España*, vol II, s 101-103, tillsammans med Largo Caballeros svar.)

Innebörden av dessa "vänskapliga råd" från ledaren för den stat som kontrollerade vapenleveranserna till den spanska republiken och hade hand om dennas guldreserv behöver väl inte förklaras. I stora drag svarade Caballero att man redan gjorde allt det man hade rekommenderats, vilket i klarspråk betydde att råden var överflödiga. Och han tog sig friheten att göra en invändning: "Som svar på er anspelning är det på sin plats att påpeka att vilket öde än framtiden bär i sitt sköte för de parlamentariska institutionerna, så har dessa inga entusiastiska försvarare bland oss, inte ens bland republikanerna." Denna anmärkning, tillsammans med påståendet att allt det som Stalin rekommenderade redan hade gjorts, var inte ägnat att tillfredsställa svarets adressat.

Stalin ökade trycket. I slutet av februari 1937 skickade han Caballero ett nytt "råd", denna gång mycket angeläget: Det var nödvändigt att omedelbart gripa sig an med att ena kommunist- och socialistpartiet. Caballero vägrade. (Araquistain avslöjade detta faktum efter krigets slut, och hans version återges av Peirats i den bok som redan nämnts (not 138), vol 2, s 289-290. Maidanik bekräftar detta med följande ord: "Caballero förkastade på

CNT:s och POUM:s anpassning till de internationella villkoren, och särskilt till den sovjetiska linjen, var omgärdad med förbehåll som liknade caballeristernas, men de var mer djupgående på grund av att de konkretiserades i politiska ståndpunkter som var bättre definierade och mycket svårare att förlika med ett återupprättande av den republikanska staten än caballeristernas. Den ”frihetliga revolution” som anarkosyndikalisterna hade börjat praktisera i Katalonien och Aragonien, och som de försökte sprida till andra regioner i den republikanska zonen, var inte bara helt oförenlig med ett återupprättande av den borgerligt-demokratiska republikanska staten. Den var också oförenlig med krigets mest elementära – militära och ekonomiska – krav.¹⁴⁹ För POUM var den spanska revolutionens socialistiska karaktär klar, och partiet förespråkade upprättandet av en proletär makt. Men dess styrkor var mycket begränsade. Partiet var praktiskt taget begränsat till Katalonien, och där stötte det på anarkosyndikalismens enorma inflytande i de viktigaste proletära centra. Samtidigt ansattes det av kommunistpartiets oförsonliga fientlighet. Inbördeskrigets första månader sammanföll med den fysiska utrotningen av oppositionsmännen i Sovjetunionen, och liksom trotskismen kom POUM att av Stalin och Komintern betraktas som en ”fascistisk agentur” som måste utrotas till varje pris.¹⁵⁰

nytt förslaget att omedelbart ena de två partierna, som PCE och ledare för den internationella arbetarrörelsen framlade”. Maidanik nämner inte Stalin, men ger som källa för sitt påstående . . . Peirats bok, vol 2, s 289-290. Se Maidanik, op. cit., s 293).

Eftersom Caballero så envist vägrade uppträda som en god sekreterare för en nationell Komintern-sektion, måste han avlägsnas, som man gjorde med de dåliga sekreterarna i de nationella Komintern-sektionerna. Denna operation genomfördes, som vi redan sett ovan (not 147), i slutet av maj 1937.

¹⁴⁹ Oberoende av om de anarkosyndikalistiska uppfattningarna om det sociala system som skulle ersätta kapitalismen var riktiga eller inte, stod det klart att de var fullständigt oförenliga med krigets krav. Praktiken visade detta helt klart. Det är också betecknande att t o m de författare som är mest positiva till de sociala åtgärder som CNT vidtog under inbördeskriget tvingas erkänna detta totala misslyckande. När anarkosyndikalisterna försökte ta itu med kriget på ett seriöst sätt, tvingades de överge sina grundläggande postulat ett efter ett. Och när de inte övergav dem, utgjorde försöken att omsätta dem i praktiken ett enormt hinder för att lösa det mest brännande och svåraste problemet som revolutionen stod inför: att besegra kontrarevolutionen som förkroppsligades i de spanska generalernas och deras utländska allierades arméer. Denna uppgift krävde en diktatorisk makt, en maximal enhet, ett tillfälligt offrande av varje strävan efter materiella förbättringar osv. Denna uppgift kunde lösas av antingen en revolutionär proletär makt eller en borgerlig makt. *Utän en makt* kunde den inte lösas alls. Den spanska revolutionens tragedi är att den varken förmådde upprätta en revolutionär makt liknande den bolsjevikiska under inbördeskriget, eller en borgerlig jakobinsk makt liknande den under den franska revolutionen 1793.

¹⁵⁰ Om POUM:s bildande, se not 129. Inledningen till det spanska inbördeskriget sammanföll med upptakten till ”Moskvarättegångarna”. Kamenev och Zinovjev dömdes till döden i augusti. Genom att fördöma Stalins brott mot det gamla bolsjevikgardet blev POUM diktatorns och därmed också Kominterns och PCE:s strykpojke. I november tvingade de de andra folkfrontspartierna att utesluta POUM ur Madrids försvarsjunta. Socialisten Albar informerade POUM-ledarna om att Rosenberg hade lämnat in veto mot dem (Se Broué and Témime, op. cit., s 239, not 30). Den 28 november överlämnade den sovjetiske konsuln i Barcelona en not till pressen i vilken *La Batalla*, POUM:s organ, betecknades som en ”tidning i den internationella fascismens sold”. Kort därefter uteslöts POUM ur Generalitat-rådet. Den 17 december skrev *Pravda*: ”Vad Katalonien beträffar, har utrensningen av trotskister och anarkister börjat och den kommer att genomföras med samma energi som i Sovjetunionen” (citerat i Hugh Thomas, *The Spanish Civil War*, Penguin Books, 1974, s 457). Anarkisterna och POUM-isterna skulle med andra ord utrotas fysiskt. PCE-pressen släppte lös en våldsam kampanj mot trotskisterna och de ”okontrollerbara” (i Spanien kunde man inte öppet skriva ”anarkisterna”, som i *Pravda*), som anklagades för att vara ”folkfiender” liksom fascisterna. PCE:s centralkommittés plenarmöte, som hölls 5-8 mars 1937, ställde den konkreta uppgiften att göra slut på POUM. I den rapport till plenum som lästes upp av José Díaz sägs det: ”Vilka är folkets fiender? Folkets fiender är fascisterna, trotskisterna och de ”okontrollerbara”. Vår huvudfiende är fascismen. Mot denna koncentrerar vi hela vår eldgivning och hela folkets hat . . . men vårt hat riktar också med samma koncentrerade styrka mot fascismens agenter, som liksom ”POUM-isterna”, förklädda trotskister, gömmer sig bakom förment revolutionära paroller för att bättre kunna fullgöra sitt uppdrag som agenter för våra fiender bakom våra egna stridslinjer.” Längre fram i samma rapport förklaras: ”Fascismen, trotskismen och de ‘okontrollerbara’ är alltså de tre folkfiender som måste elimineras från det politiska livet, inte

Hela utvecklingen av den interna situationen i den ”republikanska zonen” under inbördeskriget betingades av dessa grundläggande faktorer, av de motsättningar och konflikter som härrörde ur dem. Utvecklingen försiggick i två väl avgränsade faser: den före Largo Caballeros fall i maj 1937, och den fram till nederlaget, ”Negrínfasen”. Under den första fasen lyckades fronten, som bildades av Azañas republikaner, de reformistiska socialisterna och kommunisterna, tvinga revolutionen tillbaka till i huvudsak borgerligt-demokratiska fåror och på denna grundval återupprätta den republikanska staten, med den reguljära folkarmén som viktigaste instrument. Under den andra fasen ägnade sig fronten, som bestod av Azanas republikaner och de reformistiska socialisterna, åt att metodiskt undergräva kommunisternas positioner inom statsapparaten, framför allt inom armén, ordningsmakten och säkerhetstjänsten, liksom inom den ekonomiska sektorn; att på det allmänpolitiska planet ytterligare beskära republikens avancerade innehåll, och . . . att förbereda den slutgiltiga kapitulationen. Kominterns linje i den spanska revolutionen vände sig slutligen mot just den överordnade målsättning i vars namn den hade drivits igenom: att vinna kriget. Ändå var det denna linje som möjliggjorde republikens långvariga och envisa motstånd.

bara i Spanien, utan i alla civiliserade länder” (José Díaz, *Tres años de lucha*, s 322-324). Kampanjen intensifierades och kulminerade i majhändelserna i Barcelona: en väpnad sammandrabbning mellan regeringsstyrkorna, som huvudsakligen representerades av PCE:s styrkor, samt POUM och en fraktion av anarkosyndikalisterna. Med stöd av ett tyskt dokument påstod PCE att POUM-ledarna, manipulerade av fascistagenter, var huvudansvariga för händelserna. Men som Broué helt riktigt påpekar, visar det dokument som PCE återopat inte alls att ”agenterna” skulle ha agerat via POUM eller någon annan organisation av facklig eller politisk karaktär. I vilket fall som helst skulle inga ”agenter” ha kunnat lyckas om inte den objektiva situationen hade varit sådan att konfrontationen låg i luften (Broué-Témime, op. cit., s 286 och 294, not 40). Och denna situation hade skapats genom den ideologiska och politiska kampanj som riktades mot POUM från Moskva. Det är min åsikt att POUM:s politiska teser under denna period spelade den provokation som höll på att förberedas mot organisationen, och som den var fullt medveten om, i händerna. Den 14 mars 1937 hävdade Nin att ”fastän styrkeförhållandena inte är lika gynnsamma som under revolutionens första månader, är de sådana att proletariatet under de rådande omständigheterna kan ta makten utan att tillgripa ett väpnat uppror” (Andreu Nin, *Por la unificación marxista*, Castellte editor, Madrid, 1978, s 564). Detta var fullständigt felaktigt. De delar av proletariatet som i denna situation kunde tänkas vara överens med Nin – förutom POUM en del av caballeristerna och anarkosyndikalisterna – kunde inte ha försökt gripa makten annat än genom en väpnad kamp mot PCE:s styrkor (och republikanernas och socialisternas som delade PCE:s politiska ståndpunkter), vilket betydde större delen av armén. Att ställa frågan som Nin gjorde var liktydigt med att sätta kurs mot ett inbördeskrig inom det republikanska lägret. Och ett inbördeskrig inom det republikanska lägret kunde varken rädda den proletära revolutionen eller den borgerligt demokratiska republikanska staten: Det kunde bara påskynda den fascistiska kontrarevolutionens seger. Att betrakta ”styrkeförhållandena” i det republikanska lägret utan att ta hänsyn till det ”andra lägret” var ett grovt misstag. Den 28 september samma år skrev Trotskij: ”Stalin-Negrín-regeringen är ett kvasi-demokratiskt hinder på vägen mot socialismen. Men det är också ett hinder, inte särskilt tillförlitligt eller varaktigt, men det är inte desto mindre ett hinder på vägen mot fascismen. I morgon, eller i övermorgon, kommer kanske det spanska proletariatet kunna bryta igenom detta hinder och gripa makten. Men om det idag skulle hjälpa till med att, om än passivt, riva ned hindret, skulle detta bara gynna fascismen” (”Ultravänsterister i allmänhet och obotliga ultravänsterister i synnerhet”, i *The Spanish Revolution (1931-1939)*, op. cit., s 196).

Detta klarsynta omdöme – kort därefter skulle Trotskij formulera andra mindre klarsynta omdömen som motsade detta – passade fullständigt in på situationen i maj 1937. Nins misstag berodde kanske, åtminstone delvis, på den trängda situation som POUM befann sig i. I vilket fall som helst spelade det Stalins kriminella planer i händerna.

Efter de blodiga majdagarna började slutfasen av förföljelsen mot POUM, vars huvuddrag är välkända. (Bland mer aktuella skrivelser om detta tema, se den sansade artikeln av Juan Andrade i *La Batalla*, juni 1967). För min del vill jag bara tillägga att repressionen mot POUM, och i synnerhet det avskyvärda mordet på Andrés Nin, är det svartaste bladet i PCE:s historia. PCE blev medbrottsling till det brott som begicks av Stalins hemliga polis. Liksom alla andra kommunister i världen vid denna tid och under många år därefter, var vi spanska kommunister utan tvekel förblindade av de monstruösa lögnerna som fabricerats i Moskva. Men detta befriar oss inte från vårt historiska ansvar. Det har gått fjorton år sedan SUKP:s 20:e partikongress (1956), och PCE har fortfarande inte gjort självkritik eller erbjudit sig att samarbeta för att reda ut vad som hände. Även om vi antar – och detta är enligt min mening ganska troligt – att de nuvarande PCE-ledarna inte kan bidra med så mycket till det som redan är känt, skulle de åtminstone kunna kräva av SUKP att det offentliggör den information som endast det besitter. Nin-affären tillhör Spaniens historia, inte bara Sovjetunionens.

Denna positiva effekt härrörde framför allt ur att Komintern och PCE från första början förstod det militära problemets avgörande betydelse. Med hjälp av sovjetiska tekniker och kommunistisk kader från andra länder, koncentrerade PCE alla sina krafter på att lösa detta problem. Partiets struktur, dess arbetssätt och dess kaderskolning, allt detta gjorde det särskilt väl lämpat för denna uppgift. Pierre Broué erkänner att kommunistpartiet ”hade visat sig vara en anmärkningsvärd organiserande kraft, ett fruktansvärt effektivt instrument”.¹⁵¹ De halv-militära dragen i bolsjevikmodellen, enligt vilken det hade byggts upp, gjorde det möjligt för PCE att snabbt omvandlas till republikens *militära parti*, till den organiserande kärnan i den armé som det var nödvändigt att snabbt bygga upp, och utan vilken allt var dömt till undergång: frihetliga experiment, den republikanska staten, partier och fackföreningar. Det mest elementära sunda förnuft sade massorna, oberoende av deras politiska och fackliga sympatier, att allt skulle vara förlorat utan en armé, utan ett enhetligt kommando, utan en krigsekonomi, utan en ”järnenhet” – som PCE sade – vid fronten och bakom denna, utan att underordna allt under den trängande nödvändigheten att besegra de framryckande fiendliga trupperna. Medlemsantalet i kommunistpartiet och i dess stora allierade den Förenade socialistiska ungdomen (JSU), växte mycket snabbt under krigets första månader, liksom deras politiska inflytande och auktoritet. Detta berodde inte på att proletariatet betraktade PCE som ”mer revolutionärt” än caballeristerna eller anarkosyndikalisterna, utan på att kommunistpartiet var mer klarsynt och mer kapabelt att ta itu med det avgörande problemet vid denna tidpunkt.

Den prestige Sovjetunionen fick på sin hjälp till republiken bidrog otvivelaktigt, och det inte så lite, till PCE:s uppsving, men den viktigaste faktorn var den jag nyss nämnt. Det är symptomatiskt att partiets medlemsantal och inflytande växte ganska lite i UGT:s fackföreningar, för att inte tala om i CNT:s, dvs inom den organiserade arbetarklassen.

Många småborgerliga element strömmade till PCE:s led, attraherade av partiets rykte som försvarare av ordningen, av lagligheten och av småegendomen. Men det var framför allt många ungdomar, som ännu inte skolats i fackföreningarna eller i de traditionella arbetarorganisationerna, som strömmade till PCE (eller ställde sig under partiets ledning via JSU). Dessa ungdomar attraherades av partiets militära kapacitet, och av en enkel ideologi, i vilken revolutionen identifierades med antifascism blandad med patriotism.¹⁵²

¹⁵¹ Broué-Témime, op. cit., s 232.

¹⁵² I sin rapport på PCE:s centralkommittés plenarmöte i mars 1937, gav José Díaz följande uppgifter om den sociala sammansättningen av de 249 140 partimedlemmarna ”i de provinser som behärskades av den republikanska regeringen. Denna siffra innefattar 50 000 medlemmar i Kataloniens förenade socialistparti (PSUC). Partiets sociala sammansättning är följande: 87 660 industriarbetare; 62 250 jordbruksarbetare; 76 700 bönder; 15 485 från medelklasserna och 7 045 som representerar de intellektuella och de fria yrkena.” (En förkortad version av denna rapport publicerades i *Communist International*, vol 14 (1937). Citatet ovan återfinns på sidan 1007. I originalet (se *Tres años de lucha*, s 326) säger Díaz att de ovannämnda siffrorna *inte* inberäknar de ”45 000 eller fler” medlemmar i PSUC. Med ”bönder” måste här menas små och medelstora jordägare, och med ”medelklasserna” den urbana småbourgeoisin, småindustriägare osv.)

Av dessa 249 140 medlemmar sades 131 600 ”kämpa vid fronten”. Våren 1937 befann sig nära två tredjedelar av armén under PCE:s inflytande, och minst en tredjedel av soldaterna var partimedlemmar, enligt Maidanik (op. cit., s 278-289). Det är möjligt att de sistnämnda siffrorna är något överdrivna, men det är helt klart att större delen av de 150 000 industriarbetare och jordbruksarbetare som var partimedlemmar, vilka för det mesta var mycket unga, fanns i armén. Maidanik själv skriver: ”En bulgarisk kommunist, som kom till Spanien i början av 1937 (det rör sig troligen om ‘Stepanov’, en Kominterndelegat. FC), skrev att ‘kommunistpartiet är väsentligen ett parti av militärer’ ” (op. cit., s 280). Han tillägger: ”Samtidigt måste det erkännas att kommunisternas erövring av de arbetande massorna bakom fronten, om man bortser från Katalonien, gick relativt långsamt, framförallt beträffande jordbruksproletariatet. . . Bakom fronten och i fackföreningarna fortsatte traditionens tyngd att arbeta till socialisternas och anarkisternas fördel” (s 280-281). Att göra undantag för Katalonien är mycket diskutabelt: Våren 1937 hade partiet här bara 45 000 medlemmar, och dess tillväxt skedde huvudsakligen bland handelsanställda, inom småbourgeoisin osv.

PCE lämnade således ett mycket viktigt bidrag till organiseringen av den republikanska armén. Komintern skapade de Internationella brigaderna, och Sovjetunionen var republikens främsta vapenleverantör, för att inte nämna hjälpen med värdefulla militära specialister. Om kriget bara hade varit ett tekniskt och militärt företag skulle det vara svårt att finna någon anledning att klandra PCE:s, Kominterns och Sovjetunionens bidrag till det spanska folkets kamp mot fascismen (om vi för ögonblicket bortser från frågan om den mängd vapen sovjetregeringen levererade till republiken). Men som är väl känt sedan Clausewitz påpekade det, kriget är ”inte bara en politisk handling, utan också ett verkligt politiskt instrument, en fortsättning på det politiska umgänget, ett genomförande av detta med andra medel.”¹⁵³ Och detta gäller i synnerhet, skulle man kunna tillägga, ett inbördeskrig. PCE:s tes: ”om man inte vinner kriget är inte någon revolution möjlig”, var helt uppenbart riktig, men den andra som alltid åtföljde den första: ”genom att vinna kriget har vi vunnit revolutionen” var helt igenom oklar.¹⁵⁴ Ty var och en av de politiska och fackliga organisationerna i det republikanska lägret hade, som vi sett sin egen uppfattning om ”revolutionen”, och kämpade från inbördeskrigets första dag för att driva igenom denna, *genom att fortsätta* sin tidigare politik. ”Kriget” var inte en självständig aspekt av den totala kampen som gjorde det möjligt att sätta de tre viktigaste mot varandra stående ”revolutionsvarianterna” inom parentes: den proletära, den borgerligt-demokratiska och den borgerligt-liberala. Kampen vid fronterna och de direkt militära verktygen var intimt knutna till en eller annan slags social och politisk organisation. Och republikens hela framtid berodde i sista hand på det slags socio-politiska regim som upprättades under inbördeskriget. Den militära styrka som PCE, Komintern och den sovjetiska hjälpen ställt på fötter tjänade två politiska huvudmålsättningar: att militärt stå emot upprorsmakarna och säkra upprättandet av en ”borgerligt demokratisk” republik av det slag som var acceptabel för de borgerliga republikanerna och i princip även för ”västdemokratierna”. Men som ett verktyg för denna andra målsättning råkade PCE:s, Kominterns och Sovjetunionens militära styrka i konflikt med den revolutionära verkligheten och med proletariatets majoritet, som betraktade denna verklighet som sin största erövring. En sådan konflikt kunde inte annat än att i det långa loppet försvaga republikens militära styrka. De två politiska målsättningar som PCE:s, Kominterns och den sovjetiska hjälpens militära ansträngningar strävade efter att tjäna, kompletterade inte varandra, utan stod i motsättning till varandra. Den andra undergrävde den förstas positiva effekter. Händelseutvecklingen skulle visa detta mycket snabbt.

Under de första månaderna 1937 blev caballeristerna, anarkosyndikalisterna och POUM-isterna övertygade om att deras anpassning till den linje Moskva lagt fram inte hade haft någon som helst positiv effekt på ”västdemokratiernas” attityd. Den hade tvärtom resulterat i en ständig tillbakagång för revolutionens ursprungliga ”proletära innehåll” och i ett stärkande av PCE, de reformistiska socialisterna och de borgerliga republikanerna inom de politiska och militära strukturerna. De oroades framför allt av den hegemoniska position som PCE skaffade sig inom armén. Den terror som Stalin utlöste mot de oppositionella i Sovjetunionen lades till de rent spanska anledningarna och fick denna oro att kulminera. För caballeristerna, anarkosyndikalisterna och POUM-isterna framstod den stalinistiska terrorn som ett förebud om vad som väntade dem om kommunisterna hade hegemonin vid ett segerrikt slut på inbördeskriget. Den ståndpunkt PCE omedelbart hade intagit var inte ägnad att lugna dem. I perfekt synkronisering med ”Moskvaprocesserna” krävde partiet i själva verket att POUM skulle utplånas och anklagade de caballerister och anarkosyndikalister som fördömde Stalins brott för att vara

¹⁵³ Carl von Clausewitz, *On War*, engelsk utgåva, vol I, Kegan Paul, London, 1908, s 23.

¹⁵⁴ José Díaz, *Tres años de lucha*, s 350.

fiender till Sovjetunionen och fascismens medbrottslingar.¹⁵⁵ Eftersom de spanska kommunisterna trodde blint på de sovjetiska ledarna, kunde de inte tvivla på att man i Moskva förintade ”folkfiender”, och ”fascist-spioner”. Och när det i Spanien fördes en kamp på liv och död mot fascismen, och Sovjetunionen var den enda makt som hjälpte den spanska republiken, då kunde det bara vara ”folkfiender” och andra fascismens ”maskerade agenter” som försvarade de som Stalin undertryckte – så resonerade de spanska kommunisterna. Spridningen av denna smitta av misstänksamhet och t o m hat ledde till att de politiska och doktrinära motsättningarna mellan de organisationer och grupper som representerade det revolutionära proletariatet skärptes till bristningsgränsen. Under tiden iakttog de borgerliga republikanerna och reformisterna i PSOE en klok diskretion inför det drama som utspelades i Moskva. Den klyfta som öppnade sig mellan PCE och de andra fraktionerna av det revolutionära proletariatet gjorde Azaña och Prieto till situationens skiljedomare.

”Majkrisen” (1937) var ett resultat av denna process. Caballerismen och anarkosyndikalismen avlägsnades från regeringen, och makten hamnade i händerna på de reformistiska socialisterna, de borgerliga republikanerna och PCE.¹⁵⁶ Polisiär repression mot POUM genomfördes omedelbart och följdes av en politisk offensiv mot Largo Caballero och hans anhängare. Medan PCE stämplade dem som POUM:s medbrottslingar, manövrerade Prieto för att fördriva caballeristerna från deras ställningar i PSOE och UGT. Samtidigt stärkte de mest moderata och reformistiska elementen sina ställningar i CNT.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Se not 150. I samma rapport som nämndes i denna not (en rapport som José Díaz *uppläste*, men som i sina huvuddrag utarbetats av de Komintern-representanter som övervakade partiet) står det: ”Och nu har det avslöjats en konspiration som iscensatts av trotskisterna i Sovjetunionen. De trotskistiska brottslingarna, som är förrädare mot det socialistiska fäderneslandet, har överbevisats och erkänt och kommer att dömas av den proletära domstolen. Den tyska och italienska fascistpressen är full av smädelser mot sovjetmakten därför att denna har avslöjat deras agenter kriminella komplott. De spanska trotskisterna kunde inte annat än komma till sina vänners försvar, och använder samma språk som fascisterna. *La Batalla* från den 24 januari 1937 – för att bara citera ett nummer – innehåller följande påstående: ’I Moskva förbereds ett nytt brott. De mest elementära former av arbetardemokrati har avskaffats i dagens Ryssland som hamnat under en personlig diktators byråkratiska regim. Man kan inte säga åt det internationella proletariatet att det ska försvara Rysslands sak om det förnekas rätten att få veta vad som händer i Ryssland.’ Behöver vi citera mer? Det jag har läst upp räcker för att visa överensstämmelsen mellan fascisterna och trotskisterna. Som vi ser har dessa människor inget gemensamt med proletariatet eller med någon som helst tendens som värdesätter ärlighet. Om vi bekämpar trotskisterna, beror detta på att de är fiendeagenter som smugit sig in i de antifascistiska leden. Det är ett grovt misstag att betrakta trotskisterna som en del av arbetarrörelsen. Det rör sig om en principiös grupp, om kontrarevolutionärer som måste betecknas som den internationella fascismens agenter. Moskvaprocessen för en kort tid sedan har obestriddigt visat att ledaren för detta band, Trotskij, är Gestapoagent” (op. cit., s 323).

¹⁵⁶ De två fackförningscentralerna UGT och CNT vägrade delta i den nya regeringen. Under de följande månaderna lyckades PSOE:s reformistiska ledarskap, med hjälp av statsapparaten, avlägsna caballeristerna från UGT-ledningen och besluta om UGT:s återinträde i regeringen. Efter ett år lyckades de moderata elementen också överta ledningen i CNT, som på nytt blev representerat i regeringen (april 1938).

¹⁵⁷ I rapporten till PCE:s centralkommittés plenum i november 1937, sade José Díaz: ”Efter regeringen Largo Caballeros fall uppträdde en tendens som syftade till att formera ett oppositionsblock mot folkfrontsregeringen. Kärnan i detta block var den besegrade Largo Caballero-gruppen, som hade kommit under trotskistiskt inflytande, och som å ena sidan förenade sig med den kontrarevolutionära trotskismen, samtidigt som den å andra sidan ansträngde sig för att locka med sig CNT i en regeringsfientlig politik . . . Largo Caballeros grupp kämpar också mot Folkfronten. Det är ett komplement till dess splittringspolitik och defaitism. Det är ingen tillfällighet att denna grupp har blivit general Asensios och POUM:s officiella försvarare. Dess förbindelser med Asensio och de trotskistiska spionerna är två sidor av samma politik.” (*Tres años de lucha*, s 416-417.)

Medan de främsta representanterna för den defaitistiska och kapitulationistiska politiken, Azaña och Prieto, innehade presidentposten i republiken och stod i spetsen för krigsdepartementet, koncentrerade PCE elden mot Largo Caballeros tendens, och använde samma slags ”argument” som det använt för repressionen mot POUM.

Under tiden genomförde reformistledarna i PSOE en offensiv mot caballeristerna inom PSOE och UGT. PCE applåderade. I en artikel, publicerad den 16 augusti 1938 i *Frente Rojo*, berömde man socialistpartiets nationella kommittés ”fasta och handlingskraftiga beslut” att beordra ”alla partiets organ att vidta lämpliga åtgärder för att

På detta sätt togs ett avgörande steg framåt i den svåra uppgift Stalin hade anförtrott Komintern: att återföra den spanska revolutionen till den ”borgerligt-demokratiska” fälla som den aldrig ”borde” ha lämnat. Men de som tjänade mest på operationen var inte PCE, som utfört den. Det var blocket av borgerliga republikaner och reformistiska socialister, som innehade nyckelposterna i regeringen: förutom premiärministerposten också kontrollen av armén, utrikespolitiken och ekonomin. Det är sant att PCE kontrollerade en väsentlig del av armén, men med tanke på att den högsta principen för dess politik – Stalins politik – var att upprätthålla alliansen med republikens borgerliga och reformistiska block, var det absolut förbjudet för PCE att använda denna militära makt mot sina okränkbara allierade. Och Prieto, som stod i ledningen för försvarsdepartementet, kunde systematiskt ta itu med uppgiften att reducera kommunisternas specifika tyngd bland befälen i de beväpnade styrkorna och i kommissariatet.

Samtidigt utvecklades regeringens allmänna politik snabbt åt höger på det inrikespolitiska planet och orienterade sig mot en förhandlingslösning av kriget. Det var Azañas politik som i det långa loppet vann terräng (se not 147). Stora sociala revolutioner, som den spanska, måste nämligen antingen beslutsamt drivas till sina yttersta konsekvenser, eller så kommer de att inte mindre beslutsamt drivas tillbaka och utmynna i en kontrarevolution. Långt innan de fascistiska trupperna marscherade in i Barcelona och Madrid, installerade sig kontrarevolutionen i det tysta i den republikanska zonen. Efter hand som inbördeskriget drog ut på tiden, med umbäranden och uppoffranden i släptåg, och efter hand som de militära styrkeförhållandena ändrades till fördel för fienden (som mottog en mycket större hjälp av Tyskland och Italien än den republiken erhöll av Sovjetunionen), bredde modlöshet och defaitism ut sig bland de småborgerliga skikten i stad och på land och smittade också delar av proletariatet. Azañas och Prietos kapitulationistiska politik fick en allt bredare social bas, medan kommunisternas tal om motstånd till varje pris mötte allt större skepsis.

PCE ansträngde sig desperat för att hejda denna försämring av situationen. Men varken propagandan, eller de åtgärder som vidtogs för att stärka armén och öka vapenproduktionen, kunde kompensera det tomrum som uppstått efter förlusten av det som hade varit den folkliga kampviljans viktigaste drivfjäder: den revolutionära entusiasmen. Den radikalaste delen av proletariatet kände sig undanskuffad och bedragen, och inom kommunistpartiet självt började tvivel och tvekan visa sig bakom den optimistiska fasaden. Kritiska röster höjdes mot politiken att alliera sig med de borgerliga republikanska ledarna och reformisterna i PSOE, och man gav uttryck för idén att den enda utvägen ur situationen var att partiet helt tog ledningen av kriget i sina egna händer.¹⁵⁸ Dessa tendenser var förbundna med en övertygelse, som spreds bland många kommunister, att de förhoppningar man ställt på hjälp från ”västdemokratierna” hade visat sig vara fullständigt illusoriska. Varför under dessa omständigheter ta hänsyn till de som Spanien politiskt representerade denna anglo-franska ”demokratiska bourgeoisie” och denna ”socialdemokrati” som förrådde det spanska folket? Varför skulle man, för en allians med de som orienterade sig mot en kapitulation, offra de möjligheter som fortfarande kunde återstå att

trygga enigheten bland alla militanter, och inte tolerera att tendenser och fraktioner organiseras och verkar” (*Tres años de lucha*, s 470-471).

Kort efter det att Largo Caballero hade avlägsnats ur regeringen, knöt PCE fastare förbindelser med PSOE:s reformistiska ledarskap, och kom den 17 augusti överens om ett gemensamt program.

¹⁵⁸ Redan på PCE:s centralkommittés plenum i november 1937, nämndes ”partiarbetets stora svaghet vid fronterna” – trots att ”sjuttio procent av våra medlemmar befinner sig vid fronten” – som ett allvarligt symptom (*Tres años de lucha*, s. 433).

På samma plenum konstaterades: ”Vi måste kämpa energiskt mot vankelmodet [inom partiet]. Vi måste kämpa mot dem som då och då med förflugna ord säger att de är oeniga med det ena eller det andra, t o m efter det att det hållits plena och möten. Detta har två orsaker. Den ena är den brist på förståelse som fortfarande finns när det gäller de lagar som bestämmer vårt parti och vår politik, beroende på att det finns många nya medlemmar i vårt parti.. . Men det finns också andra kamrater, gamla partimedlemmar, som vacklar. De påstår att de inte förstår så bra. De gör antydningar, som i dessa tider naturligtvis mer än någonsin äventyrar partiets enhet” (ibid. s. 439).

föra en revolutionär krigspolitik som skulle kunna blåsa nytt liv i proletarietets kampvilja, införa en järnhård disciplin och utnyttja de förefintliga resurserna till fullo.

Sådana idéer uttrycktes t o m i ett av PCE:s centrala organ, *Mundo Obrero*, som publicerades i Madrid och därför inte stod under partiledningens direkta kontroll (dess högkvarter låg i Barcelona och hade *Frente Rojo* som officiellt organ). I numret från den 23 mars 1938 skrev *Mundo Obreros* redaktion: ”Man kan inte, som en tidning gör, säga att den enda lösningen på vårt krig är att Spanien varken blir fascistiskt eller kommunistiskt därför att Frankrike vill ha det så. . . Det spanska folket kommer att segra trots kapitalismens motstånd.” PCE-ledningen reagerade omedelbart. I ett brev, undertecknat av José Díaz och publicerat i *Frente Rojo* den 30 mars, tillrättavisades *Mundo Obreros*, redaktion skarpt:

Påståendet att ”den enda lösningen på vårt krig är att Spanien varken blir fascistiskt eller kommunistiskt” är helt korrekt och motsvarar fullständigt vårt partis ståndpunkt. Vad påståendet att ”det spanska folket kommer att segra trots kapitalismens motstånd” beträffar, så svarar det varken mot situationen eller vårt partis och Kommunistiska internationals politik. . . I min rapport till vår centralkommittés novemberplenium (1937) fastslog vi: ”Det finns en grundval på vilken alla demokratiska stater kan enas och handla gemensamt. Det är på grundval av försvaret av deras egen existens mot den gemensamma angriparen. Det är på grundval av kampen mot det krig som hotar oss alla.” När vi här talar om ”alla demokratiska stater”, tänker vi inte bara på Sovjetunionen, där det finns en socialistiskt demokrati, utan också på Frankrike, England, Tjeckoslovakien, Förenta staterna osv, som är demokratiska länder, men kapitalistiska. Vi vill att dessa stater ska hjälpa oss. Vi menar att de försvarar sina egna intressen när de hjälper oss. Vi anstränger oss för att få dem att förstå detta och vi ber om deras hjälp. Den ståndpunkt ni intar i er artikel är helt annorlunda och är inte riktig... Den skulle oundvikligen än en gång begränsa vår kampfront, just i ett ögonblick då det är nödvändigt att bredda den.¹⁵⁹

Den 3 mars 1938, då det redan var solklart (i verkligheten hade det stått klart alltsedan Blum, några dagar efter det spanska inbördeskrigets utbrott, underordnade sin hållning under den konservativa brittiska regeringens dito) att den ”demokratiska” kapitalismen inte skulle röra ett finger för att bistå den spanska republiken, hur mycket denna än ”breddade” sitt politiska innehåll, fortsatte alltså Komintern (med José Díaz som språkrör) att låta sig invaggas i den blåögda illusionen – och underblåsa denna bland de spanska kämparna – att Frankrike, Storbritannien, och USA skulle bistå det spanska folket. Dagens sovjetiska historiker erkänner att ”sammansvärjningen (mot den spanska republiken) mellan fasciststaterna och USA, Frankrike och Storbritannien blev allt uppenbarare från och med slutet av 1937.”¹⁶⁰ Fjorton dagar efter reprimanden mot *Mundo Obrero* träffade faktiskt Storbritannien en överenskommelse med Mussolini om ett tillbakadragande av de italienska ”frivilliga” så snart som Franco segrat. I mitten av juni stängde den franska regeringen gränsen till Spanien och i september kom München-fördraget.

Under tiden uttrycktes den ”breddning” som förespråkats i Díaz’ brev i ett formellt förkastande (som i praktiken var ett erkännande av den situation som redan förelåg) av det revolutionära innehåll kampen hade haft från början. Gabriel Jackson säger helt riktigt att Negríns ”13 punkter”, som stöddes av PCE, ”inför världsoptionen presenterade bilden av en regim vars mål och metoder liknande västdemokratiernas. Det var en sista ansträngning att övertyga västregeringarna om att det låg i deras eget intresse att republiken överlevde.”¹⁶¹

¹⁵⁹ *Tres años de lucha*, s 461-63. I den rapport från november 1937 som Díaz hänvisar till, talar han faktiskt om den ”grundval på vilken alla demokratiska stater kan ena sig, nämligen försvar mot det krig som hotar oss alla”. Detta att man i ett PCE-dokument, ett och ett halvt år efter det att det spanska inbördeskriget hade börjat, kunde tala om ett krig ”som hotar oss”, avslöjar den icke-spanska hand som hade deltagit i utarbetandet av detta dokument.

¹⁶⁰ *Vsemirnaja Istorija*, Moskva, 1956-62, vol 19, s 349-50.

¹⁶¹ Jackson, op. cit., s 453.

Men till skillnad från Komintern behandlade ”västregeringarna” problemet utifrån ett klasskriterium, och den mest solvente representanten för den spanska kapitalismen var inte Negrín-regeringen, utan Franco-regeringen. Den ”demokratiska” kapitalismen nöjde sig inte med mindre än att det spanska proletariatet fullständigt krossades, vilket krävde ett krossande av den republik som under nästan ett årtionde tillräckligt hade visat sin historiska oduglighet som en ”borgerligt-demokratisk republik”. ”Västregeringarna” kunde vara sympatiskt inställda till den överkliga bild av verkligheten i den spanska republiken som PCE och Negrín ansträngde sig att måla upp, men de var organiskt oförmögna att acceptera den verklighet som gömdes bakom denna bild: ett revolutionärt proletariat, redo att sticka upp huvudet vid första bästa tillfälle. Dramat gick mot sin upplösning med problemet ställt på samma sätt som klasserna och klasskampen (och inte Kominterns teoretiska dogm om oundvikligheten av en ”borgerligt demokratisk” etapp) hade ställt det i 1936 års Spanien: *fascism eller kommunism*. (Med ”kommunism” menas här det som alla vid den tiden syftade på, på tal om Spanien: Den egenartade proletära revolution med originella och oöverförbara drag – kort sagt *spanska drag* – som hade svept över den iberiska halvön som en orkan under andra halvåret 1936.)

De ideologiska och politiska eftergifter som PCE och Negrín under krigets sista månader gjorde för att ”underlätta” den ”nationella enheten” av alla ”spanska patrioter” från bägge lägren, och reduceringen av Negríns ”13 punkter” till 3, tjänade enbart till att övertyga även de mest optimistiska om att republiken stod på katastrofens rand. ”Kapitulationspartiet” växte tills det blev det största i den republikanska zonen. Därav Kataloniens katastrofala kollaps och framgången för Casadokomplotten som ledde till det slutgiltiga sammanbrottet. I sista stund försökte PCE reagera och lade åt sidan varje hänsynstagande till sina borgerliga och reformistiska allierade och till den ”demokratiska” kapitalismen. Men det var för sent.¹⁶² Tre års uppoffringar och heroism gick under tillsammans med en politik som, från inbördeskrigets första dag, hade vänt den spanska revolutionära verklighetens fundamentala krav ryggen för att i stället anpassa sig till kraven från Stalins internationella strategi.

PCE:s underkastelse under denna strategi var i sanning ett allvarligt hinder för den *fulla* utvecklingen av kampreserverna och den skapande initiativförmågan hos de krafter som förmår göra mirakel och som varje stor social revolution bär inom sig. *Inom de gränser* som denna underkastelse satte, föregick partiet med gott exempel när det gällde att organisera armén, att höja kampviljan, att framhäva kampens antifascistiska aspekter och de aspekter som gällde den nationella frigörelsen osv. Detta var absolut nödvändigt och rent av vitalt. Men den *fulla* utvecklingen av de ovan nämnda möjligheterna krävde först och främst att proletariatet – den avgörande revolutionära kraften – inte ett ögonblick tvivlade på att den påbörjade kampen på liv och död var en kamp som skulle frigöra det från det kapitalistiska slaveriet. Inte som ett löfte för en kommande etapp, utan såsom en bekräftelse på och en utveckling av det socialistiska innehåll som den pågående revolutionen hade haft sedan julidagarna, såsom en över-sättning av detta innehåll till en ny legalitet och nya institutioner – kort sagt, såsom ett upprättande av *arbetarmakt*. Alla andra aspekter av det revolutionära kriget var viktiga och ingen borde ha underskattats, men förutsatt att de underordnades detta socialistiska innehåll. På denna grundval var det nödvändigt – och detta hade proletariatet kunnat förstå – att respektera den småegendom som inte exploaterade andras arbete, att upprätta en allians med de icke-exploaterande småborgerliga skikten, att samarbeta med de icke-proletära politiska grupper som på andra aspekter av kriget (antifascistiska, nationella osv) var beredda att delta i kampen. På denna grundval skulle aspekten med försvaret av det nationella oberoendet, som

¹⁶² Under de första dagarna i mars 1939 försökte PCE-ledningen ta över de viktigaste befälsposterna i den centrala zonen (den enda som återstod av republiken efter Kataloniens fall), där det fortfarande fanns viktiga militära styrkor och resurser för att fortsätta motståndet. Men Casado-resningen i Madrid och flottans flykt från Cartagena – och framför allt befolkningens allmänna inställning – omintetgjorde PCE:s plan.

den italiensk-tyska interventionen tillförde inbördeskriget, ha kunnat betyda något mer för proletariatet än den traditionella patriotismen: försvaret av dess egen befrielse.

Att erkänna det absoluta företrädet för revolutionens proletära, socialistiska karaktär, att bekräfta denna på varje plan, att utgå från denna för att lösa alla de problem som kriget ställde – detta var desto mer nödvändigt, det måste understrykas, eftersom denna karaktär *redan hade gjorts till verklighet genom massorna själva*, och varje reträtt skulle oundvikligen väcka massornas misstro, försvaga deras moral, och i det långa loppet få dem att dra slutsatsen att det inte var värt att gå med på sådana uppoffringar för att återupprätta Azaña-republiken. Den anda som gjorde försvaret av Madrid möjligt var den proletära revolutionens anda, och om det fanns någon möjlighet till seger så kunde den enbart ligga i att bevara och sprida denna anda. Detta krävde upprättandet av en revolutionär proletär makt, som inte lämnade någon tvivel om kampens mål och som med orubblig fasthet tog itu med att lösa de uppgifter som kriget ställde i förgrunden: organiseringen av armén och vapenproduktionen, försörjningen osv. Samt något som regeringen – vilken ägnade sig åt att återupprätta den borgerligt-demokratiska republikanska staten och alltmer dominerades av Azaña, Prieto & Co vilka uteslutande bekymrade sig om att efterapa de ”västerländska demokratierna” så mycket som möjligt – inte övervägde och inte heller kunde överväga: att i stor skala organisera gerillakrig i de områden som var ockuperade av upprorsgeneralerna.

De politiska karakteristika som ”återupprättandet” efter hand antog, uttrycktes i en ”konventionell” uppfattning om hur kriget skulle föras. Men fastän det under det spanska inbördeskriget konkreta betingelser var nödvändigt att organisera en reguljär armé som förde ställningskrig och ett rörligt krig med stora enheter, var gerillakampen inte mindre nödvändig och möjlig. Det hade bara behövts ett annat slags makt. Denna brist hos republiken måste understrykas, därför att den hade en anseelig inverkan på kampens slutgiltiga utgång. Gerillaaktivitet i stor skala – som det existerade gynnsamma betingelser för i en rad regioner i landet – skulle inte bara avsevärt ha stärkt republikens militära styrka och möjligheterna till seger. Den skulle också, i händelse av nederlag i det konventionella kriget, ha gjort det möjligt att lägga grunden till en fortsättning av den väpnade kampen under lång tid och under världskriget förbinda den med motståndskampen mot Hitler.¹⁶³

Anarkosyndikalernas oförståelse för problemet med staten, och caballerismens taktiska och organisatoriska svagheter, utgjorde otvivelaktigt ett stort hinder för organiseringen av det slags revolutionära makt som inbördeskrigets villkor oundvikligen krävde. Men om kommunistpartiet, som bättre förstod situationens krav, hade kritiserat anarkosyndikalismen och caballerismen med utgångspunkt i en proletär revolutionär ståndpunkt och utifrån det *revolutionära* krigets behov, och inte i den småborgerliga demokratins namn, skulle det ha mött ett starkt gensvar bland de anarkosyndikalistiska och caballeristiska massorna, och bland många av deras bästa kadrar. Durruti var långt ifrån ett undantag, för kriget och revolutionen lärde människorna mycket snabbt. I själva verket insåg viktiga delar av anarkosyndikalismen och caballerismen mycket snart att det behövdes en statsmakt, en armé, disciplin osv. Och de skulle ha förstått detta ännu snabbare och mer fullständigt om PCE inte hade ställt dessa uppgifter i motsättning till revolutionens socialistiska innehåll. Under krigets första månader fanns det stora möjligheter att ena kommunister, caballerister, POUM-ister och anarkosyndikalister av Durrutis typ i ett stort revolutionärt parti, eller att åtminstone intimt samarbeta för

¹⁶³ Det räcker med att läsa José Díaz' rapporter och artiklar, samlade i *Tres años de lucha*, för att förvissa sig om hur grundligt man hade övergett frågan om gerilla-verksamhet i den av fienden ockuperade zonen. Efter nederlaget erkändes det i PCE:s ledande cirklar att detta hade varit en av deras största brister. Men det var givetvis inte en svaghet som berodde på slumpen. När det gällde denna fråga möttes PCE av oförståelse och motstånd från de borgerligt republikanska ledarna och socialister som Prieto. Och partiet gav efter – i denna fråga liksom i andra – för att upprätthålla alliansen.

att uppbygga en proletär stat. Men för att utnyttja dessa möjligheter skulle det framför allt ha varit nödvändigt att PCE reservationslöst gått in för revolutionen och förkastat varje dogmatiskt schema. Ett sådant parti och en sådan stat måste ha varit fullständigt oberoende av Komintern och av sovjetstaten. Endast på detta sätt skulle de ha kunnat accepteras av de andra revolutionära fraktionerna av det spanska proletariatet.

Det är väl överflödigt att tillägga att inget av detta var möjligt på grund av Kominterns och den stalinistiska politikens karaktär. Även om man antar att PCE hade valt den väg jag nyss beskrivit, skulle den internationella situationen för en sådan hypotetisk socialistisk republik troligen ha varit desperat, som en konsekvens av Kominterns och Stalins motstånd. Förvisso kunde den ha spelat ut kort som inte var tillgängliga för folkfrontsrepubliken, som var slav under Stalins politik och fången i sin egen småborgerlighet: Den kunde med sitt exempel och med en direkt appell ha befrämjat det franska proletariatets revolutionära kamp. (Under det andra halvåret 1936 var andan från det franska maj–juni fortfarande levande.) Den hade kunnat spela ut ett liknande kort inför Stalin. Att vägra hjälpa det spanska proletariatet, vars kamp mötte en enorm sympati även inom den socialdemokratiska arbetarrörelsen, skulle ha varit liktydigt med att utdela ett fruktansvärt slag mot Sovjetunionens prestige bland de arbetande i alla länder. Och även om stalinismens internationella strategi först och främst baserades på ett utnyttjande av de inter-imperialistiska motsättningar – och inte på den revolutionära världsrörelsens utveckling – kunde Stalin inte vara utan arbetarrörelsens stöd. Han behövde detta om inte annat för att kunna utnyttja dessa motsättningar (för att till exempel säkra alliansen med Frankrike och för att komma överens med Storbritannien, krävdes att respektive arbetarklasser ”tryckte på” sina bourgeoisier). En spansk socialistisk republik av det slag som beskrivits ovan – dvs oavhängig av Komintern och Stalin (och det var endast som sådan den var tänkbar) – skulle ha innehaft det vapen Stalin fruktade mer än allt annat: den öppna kritikens vapen, möjligheten att inför världsproletariatet öppet fördöma Moskva-regeringens uppträdande om den vägrade stödja den spanska revolutionen. Ställd inför en sådan risk är det inte orimligt att anta att ”Moskva skulle ha tvingats leverera vapen, och kanske till ett skäligare pris”, som Trotskij sade.¹⁶⁴ Men om man betraktar problemet i ljuset av senare händelser, och särskilt den tysk-sovjetiska pakten eller fördömandet och övergivandet av den jugoslaviska revolutionen 1948, är det inte heller orimligt att anta att Stalin skulle ha reagerat genom att fördöma alliansen mellan våra hypotetiska kätterska spanska kommunister och anarkosyndikalisterna, caballeristerna och POUM-isterna som en ondskefull sammanväring mot Sovjetunionen och de västerländska demokratierna (organiserad av Gestapo under Trotskij's ledning), för att hindra dem att komma till den legala, konstitutionella, parlamentariska osv spanska republikens hjälp.

Jag ska inte fortsätta denna spekulation, vars enda syfte är att framhäva väsentliga aspekter av det som till och med en del sovjetiska historiker nu betecknar som ”Stalins förräderi mot den spanska republiken”.¹⁶⁵ Liksom andra historiker i väst, nämner dessa sovjetiska historiker

¹⁶⁴ Trotskij, ”Lärdomarna av Spanien”, i *The Spanish Revolution (1931-1939)*, op. cit., s 319.

¹⁶⁵ Den 16 februari 1966 hölls det ett möte i SUKP:s centralkommittés Institut för marxism-leninism med deltagande av sovjetiska historiker, inklusive specialister på militärhistoria. Syftet med mötet var att diskutera Alexander Nekritj's bok *Den 22 juni 1941*, som publicerats i Moskva 1965 av Nauka-förlaget. Senare kommer vi att hänvisa till denna bok i samband med de problem som är förknippade med Komintern under den sovjetisk-tyska pakten (Nekritj påvisar Stalins ansvar för Röda arméns nederlag under det tysk-sovjetiska krigets första fas). Boken, som emottogs med ett enormt intresse av de sovjetiska läsarna, blev kort efter den publicerats föremål för en våldsam stalinistisk kampanj, som resulterade i att boken förbjöds och författaren utsattes för repressalier. Men i diskussionen den 16 februari stöddes han av majoriteten av deltagarna. Under diskussionen togs andra frågor upp. En av deltagarna, Snegov, sade i förbigående att Stalin hade ”förrått den spanska republiken, Polen och kommunisterna i alla länder”. Det mest betecknande var emellertid att Deborin, som i diskussionen representerade den officiella ståndpunkten, replikerade skarpt på frågan om Polen, men inte sade ett ord om den spanska republiken (se V. Petrov, ed, ”22 June 1941”, op. cit., s 260.)

speciellt den otillräckliga militära hjälp Stalin gav till republiken. Med den ovan beskrivna hypotesen har jag velat visa på de möjligheter som detta "förräderi" omtintetgjorde, genom att det förhindrade att det i den republikanska zonen skapades en revolutionär makt som i hög grad skulle ha kunnat öka det spanska folkets kampförmåga. Stalins politik, som tillämpades av Komintern och PCE, gav de borgerliga och reformistiska krafterna, som sökte en kompromiss med fienden, hegemonin i republiken. Till detta kom den försvårande omständigheten att Stalins politik inte ens respekterade den lagliga ordning och suveränitet som den republikanska statens respektabilitet inför de "västerländska demokratiernas" ögon måste baseras på. I själva verket opererade Stalins hemliga polis i Spanien som om det varit Yttre Mongoliet. Det mest skandalösa fallet, men inte det enda, var mordet på Nin sedan försöket att utnyttja POUM-ledaren för att iscensätta en spansk version av "Moskvaprocesserna" hade misslyckats. Som historikern G. Jackson skrev: "Nin-fallet var fruktansvärt moraliskt slag mot Negrín-regeringens prestige. Två månader efter det att han tillträtt sitt ämbete under högtidliga löften om att återupprätta den personliga säkerheten och rättvisan, såg sig premiärministern tvingad att antingen tolerera den kommunistiska illgärningen eller slå tillbaka, med risk att själv bli tillintetgjord på samma sätt som Largo Caballero."¹⁶⁶ Detta är ett helt riktigt omdöme, förutom att det inte var fråga om en "kommunistisk illgärning". I verkligheten var det mer än illgärning riktad mot kommunismen än mot Negríns prestige.

Men den aspekt av Stalins "förräderi" som de nämnda historikerna betonar är inte mindre riktig: strypningen av revolutionen och det beroende som republiken tvingades in i, kompensades inte med en hjälp som ens var likvärdig med den som Francos generaler fick från Tyskland och Italien, trots att de sovjetiska vapnen som bekant betalades i förskott med guld från *Banco de España*. Frågan om denna "otillräcklighet" kommer inte att kunna klargöras slutgiltigt förrän de relevanta sovjetiska arkiven öppnats. Först då kommer det att bli möjligt att avgöra i vilken grad denna otillräcklighet berodde på de tekniska svårigheter som hjälpen råkade ut för (till följd av avståndet, blockaden osv), och i hur hög grad det var en "planerad" otillräcklighet som svarade mot utrikespolitiska överväganden. Vad som verkar vara obestridligt är att den sistnämnda aspekten existerade. I själva verket *kunde inte* Stalin – utan att radikalt ändra sin internationella strategi – hjälpa den spanska republiken mer än det som var förenligt med hans allianspolitik med "västdemokratierna". Och dessa kunde under inga omständigheter acceptera att hjälpen nådde en sådan omfattning att republiken fick ett avgörande militärt övertag. Azaña och republikens Moskva-ambassadör (Marcelino Pascua, medlem i socialistpartiet) förstod detta mycket väl. I den förstnämndes anteckningsbok återges följande samtal med Pascua den 13 augusti 1937: "Enligt min åsikt", sade Azaña, "finns det, i motsats till vad man i allmänhet tror, en gräns för det ryska samarbetet. Och den sätts inte av den eventuella blockaden, utan av den officiella brittiska vänskapen. Jag anser att Sovjetunionen inte kommer att göra något i vår favör som allvarligt skulle kunna krångla till dess relationer med Storbritannien eller kompromettera dess position i politiken att söka vänner i väst." "Det råder ingen tvivel om detta", svarade Pascua. "För Sovjetunionen är den spanska frågan av *underordnad betydelse*."¹⁶⁷ Stalin hjälpte den spanska republiken för att den skulle kunna fortsätta sitt motstånd och nå en kompromisslösning som var acceptabel för "västdemokratierna" inom ramen för ett antihitleristiskt allianssystem – inte för att den skulle kunna vinna.

¹⁶⁶ Jackson, op. cit., s 404.

¹⁶⁷ Azaña, *Obras Completas*, vol 4, s 734. Vi kan här inte gå in på en analys av den sovjetiska attityden gentemot den non-interventionspolitik som London drev igenom. Men det är uppenbart att sovjetregeringens accepterande och strikta tillämpning av denna politik under augusti och september och en del av oktober 1936 – samtidigt som den grovt överträdde av Tyskland och Italien – förhindrade den spanska republiken att utnyttja sitt inledande övertag över rebellerna. För övrigt, att ställa upp i non-interventionsspelet var redan detta ett sätt att försvåra hjälpen till republiken.

Denna slutsats som fakta och en analys av Stalins utrikespolitik tvingar oss att dra, uppfattades emellertid vid den tiden av kommunisterna och många icke-kommunistiska antifascistiska spanjorer som det mest monstruösa förtalet genom tiderna. Men senare händelser har med tillräcklig klarhet visat att Stalin inte tvekade att för sovjetiska intressen offra, inte bara möjligheten av en revolution, utan också en verklig segerrik revolution, även när denna ägde rum nära de sovjetiska gränserna och det inte fanns några ”tekniska” svårigheter att bidra med den nödvändiga hjälpen mot en imperialistisk intervention. Fallet med den grekiska motståndskampen i slutet av andra världskriget är tillräckligt tydligt.¹⁶⁸ Mellan de två världskrigen var det Stalins spanienpolitik, tillämpad av Komintern och PCE, som utgjorde det tydligaste exemplet på en pågående revolution som offrades för den sovjetiska statens intressen.

¹⁶⁸ I slutet av 1944 var den grekiska motståndsrörelsen, som huvudsakligen leddes av kommunisterna och hade ett klart revolutionärt program, praktiskt taget herre över hela landet. Den brittiska expeditionskårens intervention återgav reaktionen makten, utan att Stalin rörde ett finger för att förhindra detta. I denna boks andra del ska jag syna Stalins politik i detta fall och under det grekiska inbördeskrigets senare faser.